

UDK 314.7/8.(497.6)
Izvorni znanstveni rad

Vlado PAVIĆIĆ

ZVIRIĆI KOD LJUBUŠKOG - RUBNO SELO OTOMANSKE IMPERIJE I MJENE NJEGOVA ŽITELJSTVA U RATNIM SRAZOVIMA 17. STOLJEĆA

U ovom radu autor razmatra demografsko stanje Zvirića, rubnog sela nekadašnje Otomanske Imperije, a danas Općine Ljubuški, u kontekstu ratnih zbivanja 17. stoljeća. Dobro je poznato da su povijesna vrela za razdoblje 17. stoljeća za demografsku tematiku općenito, pa tako i za ljubuški kraj, veoma oskudna. Zvirići u odnosu na ostala ljubuška naselja u znatno je povoljnijem položaju, budući da se u povijesnim vrelima češće spominje. Uprava raspoloživa arhivska vrela, kazivanja starijih pisaca i kroničara, usmena tradicija i mjesna toponomastika omogućili su autoru da na metodološki prikladan način prezentira spomenutu problematiku. Autor je imao nakanu da ovaj pristup bude uzorak za obradu i drugih mikropoljistora, kao puta ka cjelini i sintezi.

Ključne riječi: Zvirić, Ljubuški, 17. stoljeće, ratovi, seobe, demografske promjene.

Umjesto uvoda: Zašto samo jedno selo i zašto baš ovo?

Zaključujući monografiju o povijesno-demografskim istraživanjima kod Hrvata i o Hrvatima, njezini auktori Stipetić i Vekarić istaknuše, kao najvažnije korake za budućnost, potrebu nastavka područnih istraživanja do novih sinteza.¹ Samo po sebi je razumljivo da, kada želiš nešto sintetizirati, onda moraš imati počela s kojima ćeš to izvesti, a za sinteze ove vrste neophodni su radovi koji će zahvaćati manje cjeline, pa će jednom složeni,

---

¹ STIPETIĆ - VEKARIĆ, 2004., 249.

kao novo zdanje, davati sliku i svjedočanstvo druge, šire i veće cjeline. Budući da su povjesno-demografska istraživanja kod Hrvata u BiH, općenito uvezši, tek u začetku, drugim riječima rečeno, postoji tek neznatan broj "cigli" nedovoljan ni za "ostavu", a kamoli za "zdanje" dostoјno njihova trajanja, rasprostiranja i značaja, to ni Ljubuški, koji bi trebao predstavljati značajan dio toga zdanja, nije u tome izuzetak i upravo radi zaokruženja njegova područja pristupamo izradi ovoga rada.

Nadalje, svatko tko se želi ozbiljnije baviti poviješću Hrvata u BiH, kako srednjovjekovnom tako i onom iz osmanskoga razdoblja, suočit će se s nedostatkom ili, pak, ograničenošću vrela, posebice vrela za istraživanja ove vrste. Ančićeva tvrdnja o nepostojanju pisanih vrela domaćega podrijetla iz predosmanskoga razdoblja,² vezano za prostor današnjega Sarajeva, u gotovo punom značenju može se izreći i za područje Ljubuškoga,³ posebice za ovaj njegov djelić. Kako se ista tvrdnja može izreći i za veliki dio razdoblja osmanske prevlasti na ovome prostoru, to je prisiljeno posezati za vrelima vanjskoga podrijetla i tamo pabirčeći pronalaziti koje zrnce za slaganje domaćega mozaika. "Zahvaljujući" svome povijesnome usudu - rubnometu smještaju,⁴ na razmeđu dviju ondašnjih

² Ančić, 2000., 50; Neznatno izmijenjen isti je rad tiskan u Ančić, 2001., a odnosna konstatacija je na str. 180. Na istome se mjestu upozorava i na ograničenosti "vanjskih" vrela koja govore o području srednjovjekovnoga prostora današnje BiH, primjerice dubrovačkih. A Zvirići su, što se tiče pisanih vrela prijeosmanskoga razdoblja, u potpunoj tami i da nije nekoliko nekropola stećaka i prapovijesnih gomila, čovjek bi se upitao je li uopće prije bilo života na ovome, podnebljem i krajobrazom, izuzetno pogodnom području ili je to doista počelo dolaskom "svjetlosti uljudbe" s istoka u 15. st.??!

³ Uz izuzetak Humačke ploče i Dabišine povelje iz 1395. god. ne postoji ni jedan drugi pisani spomenik, koji bi se svojim sadržajem odnosio na područje Ljubuškog, a da se nalazi na području BiH. Zanimljivo je da ni među šestotinjak biliga (stećaka, kamika) ne postoji ni jedan s kojim "usičenim" slovom. (Uostalom, još samo par Dabišinih povelja i jedna Tvrtkova su jedino napisano izvan kamena što je preostalo iz prijeosmanskoga razdoblja, a da se čuva u BiH i da se odnosi se na njen srednjovjekovni prostor! Usp. EJ, Zagreb, 21981., 260-261). Upravo "bode" u oči činjenica da prostor koji iznjedri i sačuva tako značajan spomenik, temeljac hrvatske pismenosti u BiH, ne produži istu kroz nadolazeća stoljeća. Ili možda pisanja i zapisa bì, ali ih kakav revnosni zatiratelj ili obični nemarnik svojim postupkom zatri?! A i sama Humačka ploča je živa muka: Oko većine pitanja vezanih za nju nema općega suglasja, pa čak ni oko samoga sadržaja napisa, odnosno imenâ i nazivâ spomenutih na njoj. (Usp. DODIG, 2006., 24).

⁴ Kao i tada, Zvirići su i danas rubno selo: Na međi daytonske BiH i Republike Hrvatske. U građansko - upravnoj podjeli pripadaju ljubuškoj općini, a crkveno župi Humac. Smješteni su na njihovom jugoistočnom djelu. S jugozapada i zapada ih omeđuju ljubuška sela Bijača i Hardomilje sa sjevera rijeka Trebižat (upravo njen čuveni vodopad Kravice veže ih sa Studencima), sa sjeveroistoka i istoka Stubica i Jasenica, a s juga dalmatinska granica RH (točnije sela Prud i Dragovija u župi Vid i općini Metkovići).

velesila: Osmanlija⁵ i Mlečana,⁶ o zvirićkom stanovništvu možemo štogod pronaći u vrelima nastalim djelovanjem njihovih upravnih ili sudskih tijela. Uz njih, postoji i neznatan broj onih proizišlih iz djelovanja Katoličke Crkve,⁷ a svi skupa u prvom redu svjedoče nam o, valja i ovom prigodom naglasiti, jedinstvenosti ovoga prostora, s dalmatinsko-hercegovačkom atribucijom danas, i u etničkome i u gospodarskom i u duhovnom pogledu. Upravo će nam par vrela potonjega podrijetla poslužiti za raščlambe što ćemo ih koristiti u ovome radu. Na prvoj mjestu to su matice (danас) dalmatinskoga susjedstva što se čuvaju u zaostroškom samostanu,⁸ onome istome gdje se skloniše ljubuški fratri kada im osmanlijski nasilnici samostan i crkvu srušiše, kućište i pastvu rasturiše, a njih

---

⁵ Nitko živ ne zna što li se sve krije u istambulskim i ankarskim arhivima, a od onoga što se zna, odnosno što je objavljeno, stvar ne stoji baš najbolje. Prvo, vrela te vrste pisali su stranci na turskom jeziku (u nuždi kombinirajući s perzijskim), a arapskim pismom, što je već u početku bio ograničavajući čimbenik, napose kod bilježenja domaćih toponima i antropoнима. Drugo, kao i na svaki drugi pisani dokument, tako i na ovaj, protek vremena, i uz najbrižnije čuvanje i pozornost, udara pečat propadljivosti. Treće, uz sve poteškoće vezane za pristup izvornoj građi u turskim arhivima (usp. MOAČANIN, 1988., 115-118, ako se u međuvremenu stanje nije promjenilo!), ono što se uspjelo "izvući" nalazi se na mikrofilmu ili preslici, za što je uvijek vezana opasnost da isti nisu sve što postoji u izvorniku i sami "zahvatili". Četvrti, kada se sve spomenuto i premosti i kada nastane prijevod, ne treba smetnuti s uma činjenicu, da je svaki prijevod već sam po sebi svojevrsna interpretacija (usp. ANČIĆ, 2001., 182). Pa ako je ta interpretacija još dodatno "garnirana", što mogućnostima višestrukih čitanja odredene riječi (posebice u arapskom pismu, kada se ne koriste dijakritički znaci, što, opet, dodatno otežava čitanje baš imena mjesta i osoba), što nepoznavanjem mjesnih specifičnosti od strane prevoditelja (toponimije i antroponimije, primjerice), onda ti eto još gomile novih prepreka koje te udaljavaju od stvarnosti koju bi isprava morala svjedočiti (usp. MOAČANIN, 2003., 9-15). Na koncu, vezano uz izvore (ne samo) osmanlijske provenijencije: Postanu li oni sredstvo manipulacije u dnevnapolitičke svrhe, odnosno, kako upozori prije petnaestak godina M. Ekmečić (isti onaj kojemu je prvo trebalo uputiti slično upozorenje! usp. EKMEČIĆ, 1989., 23), bude li se željelo rekonstrukcijom iz takvih popisa polagati povjesno pravo na pojedina područja, kud ćeš veće nesreće?

⁶ U jednom od njihovih ratnih srazova, vidjet ćemo, Mlečani zauzimaju prostor ovoga sela i na njemu dodjeljuju posjed jednome svome istaknutom ratniku.

⁷ Smatramo da ni ovaj put nije suvišno izraziti i čuđenje, zagrljene skupa, nad činjenicom da je u vrijeme osmanlijskoga progona uopće mogla nastati, a kamoli se sačuvati kakva isprava (matična knjiga, na primjer). I dok držimo i promatramo jedan takav spomenik, jamačno nećemo pogriješiti pomislimo li da je tijek njegova nastanka i čuvanja bio popraćen bezbrojnim tegobama i strepnjama, pa koja ljudska zahvalnost i prosudba to da vrednuje i nagradi, ako li ne Sud Svevišnjega?!

⁸ To je skupina matica što se čuvaju u zaostroškom samostanskom arhivu, od kojih neke pokrivaju i šire područje no što je bilo ono koje je dušobrižnički "pokrivaо" ovaj samostan, a vremenski obuhvaćaju drugu polovicu 17. i prvu polovicu 18. st.

prognaše.⁹ I baš u tim zaostroškim maticama upoznajemo imenom prve zvirićke žitelje, nastanjene u tom času što u samim Zvirićima, što, pred okrutnošću osmanlijske jarosti i zloće, u ozračju ratnoga pustošenja, izbjeglim i sklonjenim u koje od naselja na potezu prema morskoj obali ili na njoj samoj.¹⁰

Dakle, prisiljenost na potragu za vrelima o Ljubuškom izvan područja današnje BiH, te nešto veća brojnost tamo napabirčenih podataka o Zvirićima i Zvirićanima u odnosu na druga ljubuška naselja, koja nam, k tome, ukazaše na činjenicu o nekoliko temeljitih smjena tamošnjega stanovništva, bijaše dodatnim razlogom zašto baš to selo odabrasmo za predmet naše radnje.

I konačno, treći razlog koji nas ponuka da za razmatranje imamo Zviriće jest rad njihovoga sina, Srećka Paponje, koji potaknut 1. susretom raseljenih i "domaćih" Zvirićana napisao rad o njemu bar prvom, imenom poznatom, žitelju Zvirića.¹¹ Znajući već tada da tome nije tako, tj. da Nikola Palinić nije najstariji, pisanim svjedočanstvom poznati zvirićki žitelj, to nas ponuka da o tome izvijestimo i druge, napose Paponju i Zvirićane.

Ukratko, pokušat ćemo na temelju raščlambe dostupnih podataka iz vrela i literature rasvjetliti demografski aspekt toga mikropodručja promatrajući ga u kontekstu burnih zbivanja vremena kojemu najsnažniji pečat dadoše dva posebno krvava rata i kojih se plamen okrutnosti posebice očitovaše na ovome prostoru učinivši ga jedno vrijeme "opustošenom zemljom". Nadalje, praćenjem pojave istovjetnih rodovskih imena, kako na užem prostoru dalmatinsko-hercegovačkog susjedstva, tako i na širem hrvatskom etničkom prostoru (posebice za robove s ne baš čestim i rasprostranjenim imenom), pokušat ćemo rekonstruirati selidbena kretanja i moguću međusobnu povezanost tih "pokretnih spomenika" istovjetnoga imena.

Dakako, svjesni činjenice da je historiografija dinamična znanost, u stalnom gibanju, bez mogućnosti postizanja konačnih dosega, iskreno se nadamo da ni naše spoznaje o Zvirićima i Zvirićanima, napose o njihovom najstarijem, pismom zabilježenom, žitelju neće zadugo ostati "poslidnja rič"!

---

⁹ Ovdje uporabljeni izrazi: nasilnici, srušiće, rasturiše, prognaše itd., nemaju namjeru izričaja totaliteta života pod osmanskom vlašću, ali jamačno izriču dominantno ozračje u vremenima progona i ratnih razračunavanja, kao što je bilo vrijeme rušenja spomenutoga samostana ili Kandijskoga rata u kojem se poimenično javljaju prvi zvirićki žitelji.

¹⁰ Uz Zviriće, u zaostroškim se maticama javljaju i još poneka ljubuška naselja, kao Veljaci i Lug Veljački, Vitina, Klobuk, Orahovlje, Ljutovje, Kašće, Crveni Grm, Hardomilje, na primjer, ali nitko češće od njih. Samo se češće od Zvirića, od svih današnjih područja i naselja hercegovačkih, javlja Broćno, odakle čudo jedno čeljadi pročedi i na razne se strane razli.

¹¹ PAPONJA, 2003., 85-89.

1. Etimološka odrednica: Zvir ili izvir (izvor)?

Krenemo li od naziva¹² ovoga sela, čovjek bi onako na prvi pogled rekao da je sve već jasno: Zvirići, to ti je nastalo od imenice zvir (zvijer). Mjesto što bijaše pusto, mnogo većega opsega no danas i gdje bijaše upadljivo više zvijeri u odnosu na okolno područje ponukalo je ljude da tako nazovu taj prostor, reklo bi jedno pučko domišljanje. Ili drugo, živješe nekada tu ljudi, snažni i okrutni kao *zviri*, pa ih prozvaše Zvirići, a oni dalje to ime prenesoše i na prostor na kojem življaše.¹³ Dakle, pučka etimologija bi se vrtjela oko oblika *zvir*, kao ikavskoga odraza jata od stsl. zvěrь, što bi bilo i uobičajeno na ovome, tipično ikavskome prostoru. Pogledajmo, pak, što kažu rječnici!

Akademijin, pod natuknicom *Zvirići, donosi samo rečenicu da je to ime sela u ljubuškom kotaru.¹⁴ Isti donosi i natuknicu *zvir¹⁵ u značenju izvor, vrelo, što nam se čini, u rješavanju naziva ovoga sela, da nije za odbacivanje, posebice jer je voda u kršu vrlo jak motivacijski čimbenik, ali o tom potom.

Enciklopedijski rječnik donosi natuknice *zvîr¹⁶ i *zvijêr,¹⁷ dok Skok donosi riječ *zvir, kao ikavski oblik riječi zvijer, koju, pak, izvodi iz

---

¹² O uporabi pojmova ime i naziv u onomastici usp. JURIŠIĆ, 1970., 83.

¹³ Priopćio Tadija Paponja pok. Jure iz Zvirića, rođ. 1957.

¹⁴ ARj, 1975.-1976., 183b. Na istome su mjestu zabilježena i prezimena: Zvirić (Jure Zvirić 1642. god. u urbaru grada Ozlja), Zvirčić i Zvirac (oba u Brubnu 1549.), Zviran (u Dobrinju 1100.); toponimi: Zvirci (ime njive u klanječkom kotaru), Zvirjak (ime vrhu kod Fužina), Zvirinjača (selo u bugojanskom kotaru) i Zvirovići (selo u ljubuškom kotaru). Kada je već riječ o antroponimnim oblicima iz korijena zvir, spomenimo da se na Hvaru 1320. spominje prezime Zvirinčić (usp. OSTOLIĆ, 1987., 9). Nadalje, isti rječnik naglašava da se riječ zvijer nalazi u svim slavenskim jezicima, a indoeuropski joj je korijen, prema Mladenovu, *g'huer.

¹⁵ ARj, 1975.-1976. Odатle dalje izvedenice: zviralište (mjesto gdje voda izvire), zviranjak (u istome značenju kao i prethodno), zvirati i zviranje (u značenju izvirati, izviranje). Kao ime ovce u požeškom kraju se navodi ime Zvirka, a govedima ime Zvirluša (jer zvirlaju na sve strane) i Zvirova (u Lici). Za glagol zverati, pak, daje se objašnjenje u smislu plašljivo gledati i ogledati se, nepomično gledati (usp. ARj, 1975.-1976., 187a).

¹⁶ HER, 2002., 1501.. Značenje se objašnjava s regod. vrelo, a kada se rabi u toponomiji obavezno se odnosi na vrelo ili manji potok, pa se donose primjeri: Zverenjak (Boka), Zvîr (Čakovec, Rijeka), Zvirača (Zadar), Zvírci (Klanjec), Zvîrine (Brač), Zvîrnica (Istra), Zvîrinjâk (Poljica), itd. Korijenski se upućuje preko *izvor na *vir u značenju izvor, vrelo, nemirno mjesto na vodi, vrtlog, a dolazi iz prasl. virъ (rus. vir, češ. vír) (usp. ISTO, 514 i 1427).

¹⁷ HER, 2002., 1500-1501. Odnosilo bi se na jedinku između zvijeri, divljih grabežljivaca, odnosno kopnenih sisavaca mesoždera, ali u prenesenom smislu i za okrutna, bezdušna čovjeka. Izvodi se iz prasl. i stsl. zvěrь, odakle je otišlo i u rus. звер' i polj. zwierz. Dalji korijen bi bio ie. *g'hwêr (odatle lat. ferus - divalj).

balto-slavenskoga, preko staroslavenskoga, tako da je sveslavenska riječ.¹⁸ Anić ne donosi uopće oblik *zvir, dok riječ zvijer donosi u značenju sličnom kao HER, samo nešto sažetije.¹⁹ Gluhak, pak, ima samo natuknicu *zvijer, koju izvodi iz psl. zverъ, jodž dalje iz ie. *g'hwēr, odnosno još dublje iz nostratičkoga *gUjRā, što bi značilo "divalj; zvijer".²⁰ Mate Šimundić,²¹ tumačeći prezime i toponim Zvirovići,²² izvodi ih iz osobnoga imena Zvir ili njegove odmilice Zviro, a *zvir mu je ikavska opća imenica koja dolazi iz scsl. *zvěrъ - zvijer, isto kao i Nosiću.²³

Pišući o toponimima s osnovom zvir (Zvirek, Zvirka, Zvirec) F. Bezljaj naglašava da nije uvijek lako razlučiti radi li se o hidronimu (reduciranom od izvir) ili antroponomu od Zverü, dajući za spomenute slavenske toponime prednost njihovom vodnom podrijetlu.²⁴ I Šimunović, pišući o toponimima Zvir,²⁵ odnosno, Zvirjok, Zvirine, Zirine, Zirje²⁶ naglašava njihovo vodno značenjsko polje, dajući nam tako argumentaciju da ne zabacimo potpuno i ovo drugo motivacijsko izvorešte.

Zaključimo: Iako bi se u ovome ikavskom kraju vrlo lako mogla prihvati etimologija koja naziv sela izvodi iz imenice zvijer (zvir), ipak ne bismo do kraja isključili ni drugu motivaciju iz imenice zvir u značenju izvor, vrelo, manji potok, napose zbog toga što na području Zvirića, na padinama brda Otarine, postoji vrelo Pištet, koje u kišno doba zna dobrinjak vode izbacivati, pa kad se ona sastane s drugim jednim potočićem (što se spušta niz vododerinu kroz Balinsku dragu), eto ti je dovoljno da izazove rečenu motivaciju.

2. Društveni i politički okvir

Nakon prvoga spomena, skoro dvostoljetna šutnja

U svom strahovitom rušilačkom pohodu prema zapadu, zobljući nemilice države i narode (Vetranović), 70-ih godina 15. st. ovim područjem protutnjala

¹⁸ SKOK, 1973., 666-667.

¹⁹ ANIĆ, 1996., 1243.

²⁰ GLUHAK, 1993., 702.

²¹ ŠIMUNDIĆ, 1989., 279.

²² Zvirovići su selo broćanske visoravni smješteno iznad lijeve obale Trebižata, danas pripada općini Čapljina. Samo par kilometara dalje, na suprotnoj, desnoj, strani iste rijeke smješteno je selo Zvirići.

²³ NOSIĆ, 1998., 244.

²⁴ BEZLJAJ, 1961., 343. Na ovaj podatak, kao i na dva sljedeća, pozornost mi je skrenuo R. Dodig na čemu mu zahvaljujem!

²⁵ ŠIMUNOVIĆ, 1986., 243.

²⁶ ŠIMUNOVIĆ, 1972., 215.

su kopita i “krvcom se napojile sablje” osmanskih osvajača, ostavljajući za sobom područje Zvirića izbivši na hrvatsku obalu Jadrana, gdje se kroza sljedeća stoljeća od žale hrvatske razbijaše more otomansko (Menčetić). Osmanski zemljšni popis iz 1475.-1477. god. pokazuje nam da je već tada zauzeto i područje Zvirića donoseći nam i njegov prvi spomen.²⁷ Isti popis zorno nam potvrđuje značajku demografske krivulje tadašnjih seoskih društava, prisutnu na širokom obalnom i kontinentalnom području i uopće na područjima izloženima osmanskom naletu, pokazujući sljedeće: razdoblje napuštanja selišta izmjenjuje se s razdobljem ponovnoga naseljavanja i pokušajima obnove seoskih društava.²⁸ Tko se od povratnika vojvode Dadoja ovdje naselio, ne znamo, kao što ne znamo ni za iduća gotovo dva stoljeća tko su poimenično žitelji ovoga pitomoga maloga prostora. Šutnja ili nepostojanje vrela je opće mnijenje, ali vjerojatno će sustavniji rad u turskim arhivima iznijeti na svjetlo dana koju obavijest i o tome. Treba, istini za volju, spomenuti osmanski popis ljubuške nahije u kazi Mostar iz 1585. god., u kojem se, doduše, ne spominje selo Zvirići, ali bi na njega mogla upućivati mezra Osoje²⁹ smještena u “sinoru” sela Jasenica.³⁰

²⁷ Upravo za ovu fazu osmanskog osvajanja vezano je zauzeće Ljubuškog, kao i područja na jug i zapad od istoga, a time i prvi spomen Zvirića. Naime, kako bijaše običaj osmanske uprave odmah nakon oslobođenja popisati porezne obveznike, to učiniše i za ovo područje ne nalazeći, do duše, nikoga na prostoru Zvirića, ali ipak bilježeći njegovo ime. Zvirići, Čapljina, Gorica, Jasenica, Biočani, Jezerčani... itd., kako se navodi, *od davnina su bili baština vojvode Dadoja*, pa se na njega, koji se na vjeru i uz obećanje i sigurnost vratio, ponovno upisuju da ih uživa zajedno s onima koji su s njime došli i koji će ubuduće doći. (Usp. ALIČIĆ, 1985., 91).

²⁸ RAUKAR, 1997., 414. Spomenuta mijena: bijeg sa selišta → povratak na selište, upravo je očigledna u opisu posjeda vojvode Dadoja, čiji su Zvirići samo jedan dio, ali ne samo kod popisa zemalja vojvode Dadoja, već i onih Vukića Krmpotića, a najvjerojatnije i vojvode Vladimira i ostalih vlaških džemata zabilježenih tim popisom. Dakle, povratak na stare baštine napuštene u ozračju straha i užasa izazvanom u početnoj fazi osmanskih provala i ovladavanja tim prostorom.

²⁹ KORDIĆ, 1994., 130. Ta mezra se nalazi u ruci Ahmeda Ilijasova, a timar je Mehmed - kola posadnika tvrdave Ljubuški i za nju feudalna obveza iznosi 100 akči. Da bi se ovu mezru moglo dovesti u vezu sa Zvirićima, osim blizine sela Jasenice, govori i to što se i dan danas jedan oveći predio na strminama zvirićkoga brda Otarine naziva Osoje.

³⁰ Ovom prigodom nećemo ulaziti u šire obrazlaganje ovoga, po mnoge čemu, vrlo zanimljivoga sela, pa ćemo to ostaviti za neku drugu raspravu da bi pokazali kako velikosrpski mit, unatoč svim svojim zlima i mamurlucima, nastavlja živjeti i u 21. st. (Usp. 3. izd. Dedijerove Hercegovine, DEDIJER, 2001., i u njoj, primjerice, “razmatranja” o starijem stanovništvu Jasenice, “zaklučke” o podrijetlu stanovništva s područja Ljubuškog, a posebice izvode iz recenzija M. Bećkovića i episkopa Atanazija).

Budući da je područje Hercegovine u 16. st. i do 20-ih godina 17. st. bilo izloženo neprestanim upadima uskoka, uglavnom senjskih, očekivalo bi se da se u svezi s tim nađe na kakav spomen ovoga područja. Međutim, glavnina tih "uskakanja" bila je uperena k južnoj Hercegovini, prvenstveno Popovu, dok je prema samoj Gabeli to uglavnom išlo rijekom Neretvom, pa se nije ni čuditi izostanku takvih obavijesti za njezino zaleđe.³¹ Što se crkvenih vrela tiče, do spomenutih zaostroških matica iz druge polovice 17. st., nema nikakvih izravnih obavijesti o ovome selu. Pa ako je i razumljivo što toga nema u biskupskim izvještajima, podnesenima pri obveznim pohodima *ad limina* u Rim,³² ili, pak, onima pojedinih franjevaca,³³ ipak je malo čudno da se Zvirići ne spominju u popisu župa i sela, o kojima dušobrižnički skrbi samostan u Zaostrogu, a nastalom 1599. god.!?³⁴

U žrvnju mletačko-osmanskih hrvanja

Prihvatimo li kao neprijepornu činjenicu (bar na trenutnom stupnju njihove dostupnosti) da je značajka vrela 16. st. i prve polovice 17. st., kada je žiteljstvo Zvirića u pitanju, opća šutnja, onda se valjda trebao dogoditi sraz dva, već pomalo ocvala, imperija, pa da na povjesnu pozornicu izide i "mali" čovjek, kojemu očito povijesni usud, kao i usud samoga prostora, bijaše, da samo u takvim prilikama postane subjektom povijesti, dostoјnim spomena njezinih vrela.

Povjesna gibanja na širem euromediterskom prostoru i preslagivanje geopolitičkih odnosa, moći i utjecaja, našli su svoga odraza i ovdje. Ogromne suprotnosti političke, gospodarske i kulturno-istorijske naravi, što su

---

³¹ HRABAK, 2003., 372-402. Zaista bi vrijedilo pobliže istražiti, koje su to sve silnice "gonile" te ljudi da se tako često otiskuju na ta daleka i rizična putovanje, da svoje napadaju tako često usmjeravaju baš prema tome prostoru, jer je teško vjerovati da bi to bili samo pljenidba i pljačka, bez obzira koliko takvom načinu života to bijaše gospodarska osnovica. Dakle, istražiti svu onu složenu slojevitost mentaliteta tih ljudi, materijalni i duhovni obzor njihova mikrokozma i suodnos sa širim društvenim gibanjima. (Usp. BRACEWELL, 1997., posebice 293-296).

³² PANDŽIĆ, 1995., 267-321 i 321-352; PANDŽIĆ, 1977., 23-55; KOVAČIĆ, 1975.

³³ PANDŽIĆ, 1995., 175-196.

³⁴ Liber archivalis, 53. Vidljiva je dvostruka paginacija u ovoj knjizi, tako da se na listu s ovim popisom nalazi starija paginacija 81 i novija 53. I Mandić i Jurišić donose noviju paginaciju, samo što Jurišić griješi, pa umjesto brojke 53 donosi brojku 51. Na dnu lista netko je (možda Jurišić) suhom olovkom ubilježio da su ovaj popis već objavili Eterović i Mandić. (Usp. MANDIĆ, 1934., 45-46; JURIŠIĆ, 1972., 138). I Mandić i Jurišić naglašavaju da je ovo kasniji bosanični prijepis. U ovome se popisu, kao šesta župa o kojoj dušobrižništvo vode zaostroški fratri, navodi Međugorje s Bi(j)ačom, (H)ardomiljem i Ljubuškim, bez spomena Zvirića.

postojale od samoga početka “susretanja” Signorie i Osmanlija, nastavile su se i u 17. st., kada su došle do faze “zreloga čira” prijeteći pucanjem i izlijevanjem i pri najmanjem poremećaju. Pljačka lađe s kizlaraginim blagom³⁵ bijaše ona kapljica što je prelila čašu svih tih suprotnosti i koja bijaše uvodom u dugogodišnje ratno razračunavanje i pokušaj uspostave novoga odnosa snaga. Nakon što svi diplomatski pokušaji rješavanja spora nastalog tom pljačkom, u što je pripadalo i mito, nisu uspjeli, Mlečanima je postalo jasno da će štapin zapaljen oko Kandije vrlo brzo dogorjeti i cijelo područje međusobnoga dodira užeći, prijeteći da satre Dalmaciju, taj njezin mostobran koji joj je omogućavao status neupitne “gospodarice Jadrana”. Svjesni ogromne otomanske prednosti u živoj sili, Mlečani su je nastojali pod svaku cijenu umanjiti, koristeći se pri tome raznim sredstvima,³⁶ u prvoj redu privlačenjem što većega broja osmanskih, kršćanskih podanika, koji su u konačnici i podnjeli najteži teret rata.³⁷ U tom su pravcu do krajnjih granica koristili činjenicu narušenih odnosa između osmanskog vladajućeg sloja i njihovih kršćanskih podanika izazvanih, između ostalog, i bez autoritetnim djelovanjem središnje vlasti na rubu Carstva, a ako nekoga nije moglo pokrenuti osobno doživljeno osmanlijsko zlosilje i primamiti mletačko obećanje pogodnosti i povlastica,³⁸

---

³⁵ STANOJEVIĆ, 1958., 102. Dok Stanojević tvrdi da se taj događaj zbio u svibnju 1644., Ravlić za isto veli da je bilo u listopadu 1644. (Usp. RAVLIĆ, 2000., 82).

³⁶ Primjerice, opći providur Foscolo, u želji da pridobjije kršćane, turske podanike, na mletačku stranu, saziva u Splitu ratno vijeće na koje pozva i neke starještine samostana, znajući koliki utjecaj ovi na njih imaju. (Usp. RAVLIĆ, 2000., 82).

³⁷ RUPČIĆ, 1981., 122. Navodeći razmjere stradanja u Kandijskom ratu, Rupčić ističe da su istima bili izloženi i kršćani i muslimani, ali kršćani, ipak, više nego muslimani, jer muslimani nisu robili i prodavali muslimane, dok su ovi drugi to činili svojim istovjernicima.

³⁸ STANOJEVIĆ, 1958., 100. Pišući o događajima vezanim za Kandijski rat, Stanojević uočava pojavu iskazanu na samom njegovu početku, kada tisuće ljudi bježi s osmanskog područja, odnosno sa svojih ognjišta, na mletačku stranu, iako su porezna opterećenja seljaka na osmanskoj strani bila, u načelu, niža nego na mletačkoj. Dakako, on ističe da je za razumijevanje te pojave potrebno učiniti podrobnu raščlambu društvenih i gospodarskih odnosa na terenu i upozorava da za takvo što još uvijek nedostaju podaci. Iako je od tada prošlo dosta vremena i iako je u međuvremenu objavljeno vrlo vrijednih isprava koje obavještavaju o stanju na ovome rubnome području ogromnoga carstva, ipak je jedna temeljita raščlamba te vrste izostala. Cijeneći važnost rasvjjetljavanja gospodarsko-društvenih odnosa, napose činjenicu nepoštivanja normi propisanih iz ureda središnjih vlasti od strane samovoljnih silnika s rubnih područja, koji su k tome i svu silu vlastitih nameta na leđa kršćanskoj raji krcali, ipak držimo, da će za cjelovitije razumijevanje te pojave biti nužno rasvjetliti i psihološko-vjersku stranu ovoga pitanja, možda čak i značajniju od društveno-gospodarske.

onda se nije prezalo ni od nasilnoga pokretanja,³⁹ samo da se protivniku što više naškodi ili da se vlastitoj pohlepi udovolji.⁴⁰ Dodamo li k tome da se već otprije na tome prostoru bijaše ustoličio čudnovati etički kodeks, prema kojemu ubojstvo, robljenje, otimačine, pljačke i uopće zadah krvi i ozračje mržnje i zločina bijaše i normalna i moralna pojava, onda će nam jamačno biti jasnija slika vremena i prostora u kojem se kao izbjeglice u Primorju javljaju i Zvirićani. A Primorje tada bijaše upravo kao jedan vojnički tabor, gdje se slilo čudo jedno svijeta iz zaleda⁴¹ odakle su se zaljetali natrag vraćajući dojučerašnjim progoniteljima “šilo za ognjilo”, nadajući se da je sazrelo vrijeme skidanja jarma zlosilja.

O tome krvavom i surovom vremenu postoji zapis suvremenika, takoći iz prve ruke, koji, kako reče Soldo,⁴² stoji “iznad tih ljudskih uništavanja kao zapisničar”, ali kojemu, čini ti se pokatkad, kao da ponestane riječi kojima bi opisao sav užas toga “kravog vrtloga”. Iako je znana sklonost kroničara da uveličavanjem, pogotovo brojčanim uveličavanjem, iskazuju svoja mentalna stanja i osjećaj užasa zbog kolektivne nesreće,⁴³ ovdje ti se čini da izmiče i riječ i znamenka, koji bi dovoljno upečatljivo

³⁹ RUPČIĆ, 1981., 122. “Tako su mletački vojnici prodali Turcima (!) do svibnja 1665. preko 7 tisuća zarobljenih kršćana samo s područja makarske biskupije.” Ovaj je broj jamačno pretjeran, ali ukazuje na strašnu pojavu hvatanja kršćana od strane kršćana i prodavanje istih u roblje ne samo Turcima, već i na zapadna tržišta roblja. Koliko li ih je bilo među ona 1364 zarobljena što ih A. Ujević nabroji samo za Imotsku krajinu u razmaku od 24 godine, za vrijeme Kandijskoga rata i poslije, tko li će znati? (usp. A. UJEVIĆ, 1991., 121.). Jamačno toj tisući i nešto pripadaše i Ivan Grubišić iz Blaževića kod Drinovaca i Martin iz Drinovaca, koje skupa s Mandom iz Međugorja, Andžom iz Metkovića i još nekolicinom drugih baš u vrijeme tog posebno surovog rata na jednom od talijanskih trgovca robljem fra Donat iz Spiča srete, izvukavši ih iz mora nesretnika kojima ni ime nije znano. (Usp. SIVRIĆ, 1979., 34).

⁴⁰ Vjerojatno su mnogi kršćanski hajduci podlegli pohlepi potaknutoj od općega providura Foscola koji 1647. god. pozva na hvatanje što više sužnjeva za galije, nudeći za svakoga 20 dukata (usp. RAVLIĆ, 2000., 111, bilješka 238). To se bilo toliko razmahalo da je natjeralo vrhdolskog župnika na žalbu, pa isti providur zabraniti hvatanje roblja po Vrhdu, Zagvozdu i Župi. Nakon takvog providurova poziva i Zlatović se pita je li čudo da su hajduci, gladni i goli, taj zanat gonili (ZLATOVIĆ, 1888., 106).

⁴¹ STOKOVIĆ, 1933., 141. Samo od 1662. do 1690. god. Stoković u Podgori, odnosno njenima matičnim knjigama, nalazi otprilike 160 stranih delija, hajduka i harambaša koji tu nadoše utocište sami ili skupa sa svojim obiteljima.

⁴² SOLDO, 1993., 7. “Možda nijedan ljetopis u nas nije tako krvavo gorak, toliko nabijen mržnjom i osvetom, satkan ubitačnim nizanjem do neba otužnih događaja kao taj gotovo bezosobno napisan ‘libretin’ fratra Šilobadovića. Tridesetak godina ispunjenih riječima: ‘otidoše... porobiše... popališe... ubiše... uhitiše robja...’ takav je sadržaj tog svjedočanstva ratnih i suludih vremena junaštva zagorčena mučninom.”

⁴³ RAUKAR, 1997., 413 i 414.

oslikali strahotu stradanja, bujicu mržnje i gnjeva što poput nabujale planinske rijeke, kad pukne brana koja ju je dotad obuzdavala, bezobzirno ispred sebe sve ništi i briše. Međutim, sve to ipak nije moglo zaustaviti život, koji je pored svih nedaća i kušnji nastavljao svoj tijek i baš čin registracije dolaska novoga života, točnije, njegove inicijacije u kršćansku zajednicu, donosi nam i prvi, bar za sada, pisani spomen o jednome zvirićkom žitelju.⁴⁴

4. Najraniji, pismom zabilježeni sloj žiteljstva

Kad se uopće ne nadaš - ono Nenadići

Otrijeznivši se od prvoga šoka izazvanoga reformskim pokretima i pojavom protestantizma, Katolička Crkva započinje proces opće obnove u svrhu čega saziva i sabor u Tridentu, koji na svojoj 24. sjednici održanoj 11. studenoga 1563. donosi uredbu o vođenju matičnih knjiga krštenih i vjenčanih.⁴⁵ Ova je odredba upotpunjena u vrijeme pape Pavla V. 1614. god. aktom *Rituale Romanum Apostolicae Sedi*, kada se proširuje obveza upisivanja i na krizmane i umrle, te propisuje vođenje knjige *Status animarum*.⁴⁶ Radi jedinstvenosti vođenja svake od tih knjiga na području jurisdikcije Katoličke Crkve *Rituale* je dao i posebni obrazac za svaku od njih. Ove će dvije odredbe imati jednu od ključnih uloga u procesu razvitka imenske formule, odnosno prezimena kod Hrvata.⁴⁷

Vođenje matičnih knjiga, toga današnjeg “demografskog blaga na ugaru” (L. Henry), na području Makarskoga primorja o kojem dušobrižništvo vode franjevci, počinje u vrijeme kada bi se čovjek najmanje nadao, jeku najžešćih pustošenja Kandijanskoga rata.⁴⁸ Tako u Zaostrogu

⁴⁴ Na Zvirićima je i prije, bez ikakve sumnje, bilo ljudskih staništa, o čemu nam osim objektivne spoznaje o prirodnim pogodnostima življenja, priča i pet nekropola kamika (stećaka, biliga): Na Pržinama kod Bunara, na Sinokusu, kod Kapele, na Crkvini, na Poprikuši i najveća kod Sekulana (priopćio Ante Paponja Ilijin, rođ. 1963.).

⁴⁵ BERTOŠA, 2002., 27.

⁴⁶ STRGAČIĆ, 1959., 486; BERTOŠA, 1999., 37.

⁴⁷ ŠIMUNOVIĆ, 1995., 9, 22, i 323.

⁴⁸ DESPOT, 1993., 94. bilješka 5. Prije ovoga razdoblja i prije ove knjige započeto je u Podgori vođenje matičnih knjiga krštenih i vjenčanih (od 1621., usp. STOJKOVIĆ, 1933.), a iste se sada nalaze u HDA-u u Zagrebu. Izgleda da je istom prigodom kada i u Zaostrogu, ustanovljena i matična knjiga krštenih za Podacu (prvi upis 21. 10. 1664., usp. ASZ, ŽM 201, 19), a koju godinu prije i za Makarsku (prvi upis 26. 10. 1662., usp. ASM, S -46, 1).

1664. god.⁴⁹ ustanovljuje makarski biskup fra Marijan Lišnjić⁵⁰ matičnu knjigu ističući u naredbi upisanoj na prvoj njezinoj stranici, da to čini jer ne pronade “nigdi knjiga di se pišu i notaju dica koja se karste”⁵¹ Upravo je u toj matici zabilježen i prvi Zviričanin, ovim riječima: “1663. Novembra 12. - Karsti ja fra Luka Smolianović Marina sina Luke Matićia (!) i njegove žene Kate i Zaostroga (!). A kum je Miho Nenadić Zviričia (!).”⁵² U istoj matici, na istoj stranici godinu dana kasnije opet se spominje Mijo Nenadić, sada u ulozi oca: “1664. Decembra 12. - Karsti ja fra Jakov Antičić Luku Nenadića iz Zvirića sina Mihovila Nenadića i njegove žene Mare po naredbi svete carkve. Bih kum Jure Karamarkov iz Zaostroga.”⁵³

⁴⁹ ASZ, ŽM 198. Iako je vidljivo da ju je ustanovio biskup Lišnjić, 1664. god. u njoj se nalazi upisa i od prije te godine. Najraniji je iz 1660. god. (upis je prilično čitak, no kod upisa godine dogodilo se nekakvo prepravljanje, tako da nije sigurna ta godina, jer bi mogla biti i 1678 ili neka druga znamenka s brojkom 8, ali kako je Despot čita kao 1660, to je i mi uz ogralu prihvaćamo), a zbog toga što se odnosi na ljubuški kraj upis donosimo u cijelosti (zbog rjetkoće podataka o Ljubuškom, njegovim naseljima i žiteljima, to ćemo činiti gdje god nam bude imalo zgode, odnosno, parafrasirajući Moačanina, da kada se o nekom području u nekom razdoblju zna vrlo malo ili ništa, onda je dragocjena svaka obavijest što o njemu govori, pa ćemo je i iznijeti, iako možda nije izravno vezana za glavnu temu rasprave! usp. Moačanin, 2003., 10): “1660.(?) marča 12.- Karsti ja fra Luka Smolianović Gargura sina Matia Raosavljevićia i njegove zakonite žene Dominike s Visoke (i ovdje je, u riječi Visoka, precrtno neko slovo između slova s i o). Kum je Stipan Pekić iz Vojnić.” Ako su i Matij i Dominika s Visoke, to bi značilo da su iz današnjega sela Graba, odnosno njegova dijela na rubu rastočkog polja gdje se nalazi glavica Visoka, a gdje je prema nekim povjesničarima bilo sjedište srednjovjekovne župe Velika sa sudačkom stolicom u živcu kamenu (usp. ANĐELIĆ - SIVRIĆ - ANĐELIĆ, 1999., 125), a koju prigodom vlastitoga obilaska iste glavice nismo mogli uočiti. Valja napomenuti da se selo ovoga naziva navodi i u gore spomenutom popisu sela župe Veljaci iz 1599. god. Budući da u susjednim Vašarovićima postoji rod Puljića koji se nekad zvao Raosavljevićima (Rasojevićima), nameće se pitanje nemaju li oni korijene na tome prostoru još iz 17. st., kao možda i Raosi iz nedalekog vrgorskog susjedstva s druge strane istoga polja? Nadalje, kao kum se navodi Pekić iz Vojnića, pod kojima se često poradzumijeva i današnja Šipovača, a upravo se na samoj granici iste sa selom Orahom (što je ujedno i današnja granica Hercegovine i Dalmacije i koja ih neprirodno istrgnu iz krila Šipovače), ali s pripadnošću Orahu nalaze zaseoci Kučetine i Pekuša. Čuva li možda ovaj potonji uspomenu na rod koji je tu nekada prebivao?

⁵⁰ Na mjestu upisa njegova prezimena oštećen je list tako da nije do kraja vidljiv oblik upisa. Na temelju onoga što je ostalo neoštećeno (Lišn...), reklo bi se da je upisan oblik Lišnić. Međutim, prihvaćamo Jurišićevu argumentaciju za oblik Lišnjić. (Usp. JURIŠIĆ, 1972., 71.), tim više, jer se u podgorskoj matici spominje oblik Lišnjić. (Usp. HDA, MK župe Podgora, svz. 2, pod nadnevkom 28. 11. 1666. Nadnevak navodimo jer ova matica nije paginirana).

⁵¹ ASZ, ŽM 198, 1.

⁵² ISTO, 6.

⁵³ ISTO.

Kako se u vihoru rata iznenada pojavi ovaj rod, tako odjednom i nestade, pa nemaš pojma gdje bi se mogao djenuti. Stoga nam valja promotriti pojavu istoimenoga roda na okolnim i onim malo daljim područjima i pokušati utvrditi moguću povezanost s ovim našim zvirićkim.

Nikakvih naznaka nema po kojima bi ga mogao povezati s nešto starijim istoimenjacima u Makarskom primorju: bilo živogoškim dobrotvorima,⁵⁴ bilo s makarskim knezom.⁵⁵ Što bi, pak, s ovim, vidimo uglednim, rodom Makarskoga primorja, teško je reći, samo je znano da ih nakon popisa privilegiranih obitelji naselja Makarske iz 1690. god.⁵⁶ sa samostalnim prezimenom Nenadić više ne nalazimo u tamošnjim, nama dostupnim, popisima. Već u popisu iz 1695. god. ni u jednom mjestu Makarskoga primorja nema Nenadića, ali ih ipak ima u onodobnim makarskim maticama, i to, zanimljivo je, ne kao roditelja, već samo kao kumova.⁵⁷

---

⁵⁴ JURIŠIĆ, 1972., 158. Matij Nenadić darovao je 1622. god. živogoškom samostanu poviše samostanske crkve jedno zemljište za dušu svoga oca, majke i žene. Isti je među živogoštanima 8 godina poslije, kada cijelo selo daruje tamošnjim fratrima neke zemlje. (Usp. ISTO, 282).

⁵⁵ BJELOVUČIĆ, 1907., 321. Među potpisnicima dobrovoljne predaje Primorja Mlečanima, u ispravi kako ju donosi Bjelovučić, kao drugi po redu dolazi knez Ivan Nenadić, za kojega nije naznačeno iz kojega je točno mjesto s Makarskog primorja, iako ga Kačić, pjevajući o Zboru primorskom, smješta u Makarsku: "...od Makarske kneza Pavlovića i viteza Ivu Nenadića..." (Usp. KAČIĆ, 1988., 800). U Makarsku ga smješta i Grga Novak (usp. GRGA NOVAK, Naseljavanje otoka srednje Dalmacije, Jadranska straža, Split, 1938., 99, nav. prema JUTRONIĆ, 1950., 44). Vjerojatno je taj Ivan istovjetan s "capitanom" Zuanom Nenadićem, koji se potpisuje na Izjavi seljaka Zaostroga u korist tamošnjega samostana 1662. (Usp. JURIŠIĆ, 1972., 283). Jurišić se za ovu ispravu poziva na zaostroški Liber archivalis, ali na naznačenom mjestu nismo pronašli rečenu ispravu. Pišući o Nenadićima na duvanjskom području, a pozivajući se na ovaj Jurišićev rad, A. Ivanković ga pogrešno navodi, jer Ivanov potpis na rečenoj Izjavi zaostroških seljaka u korist zaostroškog samostana (Ivanković kaže u korist živogoškog samostana) smješta u 1622. god., a ne u 1662. god. kako je kod Jurišića. (Usp. IVANKOVIĆ, 2001., 304).

⁵⁶ LULICH, 1860., 59. Među 34 povlaštene makarske obitelji nalazimo i onu conta Nenadića.

⁵⁷ ASM, S -46. Tako se u razdoblju od 1680. do 1686. god. Ivan i Oršula Nenadić spominju sedam puta u ulozi kumova. Budući da ih pod tim prezimenom nema u ulozi roditelja, pokušali smo genealoškom raščlambom povezati ih s nekim drugim rodом, pretpostavljajući da bi oni bili supružnici. Jedini par supružnika tih imena su Ivan i Oršula Glavina (Glavinović), što bi navodilo na pretpostavku da su oni Nenadići koji se "skrivaju" iza tog prezimena. Budući svjesni da je to vrlo "nategnuta" konstrukcija, to pitanje ostavljamo otvorenim, iako teško mogućim. Ovaj Ivan što se spominje kao kum u makarskim maticama vjerojatno je istovjetan s Ivanom Nenadićem iz Makarske, što se nalazi na čelu 20 vojnika koji se u kolovozu 1687. spremaju u pohode Neretvi. Isti je u travnju iste godine primio dvopek i strjeljivo za skupinu od 24 čovjeka, kojoj je bio na čelu. (Usp. PEROJEVIĆ, 1971., 196 i 198). U makarskim maticama iz nešto

Ne nalazeći ih više u Primorju, čovjek bi pomislio da su, kao predvodnici podlaganja Primorja Mlečanima, nakon osmanlijskoga povratka prebjegli na susjedne otoke. Međutim, prema dostupnim podacima tada ih, a niti kroz 18. i 19. st., ne nalazimo ni na Hvaru,⁵⁸ ni na Visu,⁵⁹ ni na poluotoku Pelješcu,⁶⁰ ni na Braču,⁶¹ osim u tamošnjem naselju Bolu.⁶² Dakle, ne samo "naših", zviričkih, već ni primorskih Nenadića nestaje pod tim imenom (kao samostalnim) na Makarskom primorju do konca 17. st., a ne nalazimo ih, kao moguće prebjegi, ni na susjednim otocima, osim, kako rekosmo, u Bolu na Braču.

Poseban problem vezan za Nenadiće zadaje fra Andrija Kačić sa svojim *Razgovorom ugodnim*, gdje među omiškim vitezovima spominje svu silu Nenadića.⁶³ Vjerujući fra Andriji da je podatke za svoj *Razgovor*

---

kasnijeg razdoblja (1708.-1829.) Otokar Lahman nalazi upis Nenadić alias Stipić u 1750. god., a Stipić, odnosno Stipić-Nenadić u 1712. god., s naznakom iz Graca. (Usp. LAHMAN, 1964., 570. i 572.). Ne bih li ova naznaka "...iz Graca" upućivala na mogućnost ženidbenih veza i ulaska u rod makarskih Nenadića, gračkih Stipića, koji bi, pak, bili potomci tamošnjih Kačića?! (Usp. ŠUTIĆ, UJDUROVIĆ, VIŠKIĆ, 2000., 192). Pod imenom Nenadić-Stipić nalazimo ih i u popisu iz 1802, kada su u Makarskoj zabilježene 2 obitelji: Mate pok. Mihovila s 5 članova i Uršule ud. Ivana sa 7 članova (usp. UJDUROVIĆ, 2002., 154), dok prema popisu iz 1961. u gradu Makarskoj uopće nema Nenadića, dok Stipića ima samo jedno kućanstvo s jednim članom. (Usp. LAHMAN, 1964., 579). Inače, u arhivu Franjevačkog samostana u Makarskoj postoji knjiga sljedećeg naslova: "*Attestati della famiglia dell'i sig: ccoo: Nenadich Stipich 1762*". U njoj su donesene prijepisi isprava obitelji Nenadić-Stipić od kojih je najstarija ona iz 1646. gdje Paolo Caotorta, mletački službenik, odaje priznanje Ivanu Nenadiću iz Makarske. (ASM, fasc. 30, knj. 4.).

⁵⁸ BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1995., 230-235; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1987., 113-120; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1991., 71-79; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1994., 75-103.

⁵⁹ JUTRONIĆ, 1961., 469-474; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1984.; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1974., 31-43; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1988.

⁶⁰ VEKARIĆ, 1996.

⁶¹ JUTRONIĆ, 1950.; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 1989., 115-121; BEŽIĆ - BOŽANIĆ, 2001., 29-47; JELINČIĆ, 2004.

⁶² JUTRONIĆ, 1950., 216 i 225. Brač, odnosno tamošnje naselje Bol, jedino je mjesto iz makarskoga otočnog susjedstva gdje se spominju Nenadići, i to još 1608. god. Iako se za mnoge rodove spomenute u to vrijeme u bolskoj matici naznačuje da su iz Krajine, za Nenadiće toga nema, što ipak ne znači da ne bi mogli biti nedavni doseljenici s kopna. U istim se maticama 1748. god. spominje Nenadić dicti Jaković. Kako se Jakovići spominju u vezi s Jakirićima, a Jakirići s Vlastelinovićima, to ostaje za rasvijetliti ta isprepletenost i međusobna povezanost.

⁶³ KAČIĆ-MIOŠIĆ, 1988., 744. Tako između "oficijala omiški koji su bili od rata kandijanskoga" spominje kneza Miloša Nenadića, "madora od batalje" i kneza Bartula Nenadića, kavalira i vojvodu, napominjući za obojicu da se rodiše u Omišu, ali da su podrijetlom iz Poljica. Za rata bečkoga spominje, pak, četvoricu Nenadića, svu četvoricu kao "vojvode od konjika": Ivana, Luku, Franu i Miloša.

“pomljivo izvadio iz knjiga latinski, talijanski i rvatski...”,⁶⁴ ipak ne uspjesmo pronaći valjanoga vrela, niti podatka u dostupnoj nam literaturi, koji bi potvrdio njegove navode. Istina, u Poljicima zarana se spominju Nenadić,⁶⁵ koji svoje trajanje i nazočnost u vrelima održaše do u 16. st., odnosno do podlaganja osmanskom polumjesecu,⁶⁶ ali o onima o kojima kao junacima za Kandijskoga rata pjeva Kačić, te o njihovoj mogućoj povezanosti s primorskim ili čak zvirićkim Nenadićima, nemamo nikakvih podataka u dostupnim vrelima.

Spomen Nenadića vezan za prvo susjedstvo Poljica - Radobilju, ušao je u povijesnu literaturu kao neprijeporna činjenica,⁶⁷ ali budući da je zasnovan na krivotvorenoj ispravi,⁶⁸ to postojanje radobiljskih Nenadića držimo upitnim, iako ga se ne može posve isključiti.⁶⁹ Ako bi i prihvatali postojanje prijepora vezanih za izvornost radobiljskih Nenadića, to je posve neprijeporna, dapače, zajamčena je pojava toga prezimena na raznim stranama i u raznim vremenima, neovisno jedno o drugom (što se ima

---

⁶⁴ ISTO, 118.

⁶⁵ PIVČEVIĆ, 1921., 19 i 20. Podlaganjem Splita vlasti Tvrтka I. 1390. njegovi izaslanici zatražiše od istoga, između ostaloga, da im točno odredi međe prema Klisu i Omišu. On im još iste godine odasla svoje ljude da to izvrše, te oni izidu na lice mjesta sastavši se, s druge strane, s poljičkim plemićima među kojima bijaše i Vulecije Nenadić.

⁶⁶ U svojim su se višegodišnjim “*igramu i nadmetanjima*” oko vrhovništva nad Poljicima Mlečani i Osmanlije služili raznim sredstvima u čemu je značajnu ulogu igrao i Ivaniš Nenadić, koji se u samo jednoj godini (1509.) prometnuo od najvećeg neprijatelja Prejasne (kojeg je trebalo ako ne mrkvom pridobiti, onda ili javno ili potajno ubiti), do proglašenja njenim vitezom. (Usp. PIVČEVIĆ, 1921., 50-59). Kako je od 1511. do 1546. god. više puta poljičkim velikim knezom bio imenovan Ivaniš Dražojević Nenadov, to bi upućivalo da se radi o jednoj te istoj osobi, pripadniku poljičke vlastele - ugričića. (Usp. PERA, 1988., 67 i 162). Inače, brat Ivanišev bijaše prišao Osmanlijama, te postao mostarski vojvoda. (Usp. ŠABANOVIĆ, 1959., 191).

⁶⁷ Ispravu, kojom kralj Tvrтko I. daruje Nenadićima Radobilju s više sela, pronašao je u Omišu i u talijanskom jeziku objavio još 1875. god. Josip Alačević, naglašavajući da je pisana “in lingua slava”. (Usp. ALAČEVIĆ, 1875., 145-152). Od njega su (ili jedan od drugoga) podatak o radobiljskim kneževima Nenadićima iz 1382. god. preuzeli mnogi, primjerice: Ujević (usp. UJEVIĆ, 1954., 74 i UJEVIĆ, 1991., 118),ALERIĆ, 1989., 512, Mimica, (MIMICA, 2003., 277), Ivanković, (IVANKOVIĆ, 2001., 303) itd.

⁶⁸ To je kao neprijepornu činjenicu utvrdio Milko Brković. (Usp. BRKOVIĆ, 1998., 157 i 186).

⁶⁹ To zbog toga jer se u svezi posjedovanja sela Seoca (Selaca), nedaleko od Kostanja (ili možda kostanjskog zaseoka) u Poljicima, vodila 1468. god. parnica u Splitu između Nenadića i poljičkih Tišimirovića, koju su Nenadići izgubili. (Usp. KATIĆ, 1963., 233-244). Shvativši važnost izgubljene Tvrтkove darovnice izdane na latinskom jeziku, Petričević prepostavlja da su je oni, svakako prije 1500. pokušali po sjećanju obnoviti i to na hrvatskom jeziku i “arvackim pismom.” (Usp. PETRIČEVIĆ, 1995., 148).

pripisati njegovojoj patronimičkoj motivaciji nastanka),⁷⁰ primjerice u Trebinju 1427.,⁷¹ Goraždu 1430.,⁷² Splitu 1615.,⁷³ Prgometu 1630.,⁷⁴ Ozlju 1642. god.,⁷⁵ na Rabu u 18. st.,⁷⁶ u Vitaljini konavoskoj 1369. god.⁷⁷ itd., a u Dubrovniku još 1286. god. oblika Nenadović.⁷⁸

Prebacimo li se u suvremenost ili, pak, nedaleku prošlost, vidjet ćemo da su najznačajnije naselje ovoga prezimena u Hrvatskoj Vinjani Gornji kod Imotskog, gdje ih popis iz 1948. god. zatječe u 33 kućanstva sa 143 nositelja.⁷⁹ Odavna su tu⁸⁰ i ne bismo se mogli složiti s Ivankovićem⁸¹ i Vrčićem⁸² o njihovom poljičkom podrijetlu. Vjerojatnjom nam se čini pretpostavka o njihovojoj izvornosti na tome području na što nas navodi spomen Prane sina Nenadova iz Vinjana u Posušju, koje pripada imotskom kadiluku.⁸³ Primjer ovoga roda u Vinjanima zoran je pokazatelj kakve

⁷⁰ HER, 2002., 810. Rječnik donosi podatak o 880 nositelja tog prezimena 2001. u Hrvatskoj, a postanje mu izvodi iz narodnog muškog imena Nenad (usp. ŠIMUNOVIĆ, 1995., 13), koje se obično nadjeva nenanđanom djetetu. (Usp. i Ivanković, 2001., 303 i Nosić, 1998., 219). Prema ŠIMUNDIĆU, osobno ime Nenad zabilježeno je kod Hrvata u 11. st. (Usp. ŠIMUNDIĆ, 1989., 483).

⁷¹ DINIĆ, 1967., 80.

⁷² KOVAČEVIĆ, 1961., 131.

⁷³ BAJIĆ - ŽARKO, 1986., 113.

⁷⁴ KUŽIĆ, 1997., 130. Tada je spomenut Stipan Nenadić.

⁷⁵ LOPAŠIĆ, 1894., 208. Spominje se tada plemić Gašpar Nenadić, vazal Zrinskih.

⁷⁶ FRANKULIN TRAVAŠ, 2003., 102.

⁷⁷ FERMENDŽIN, 1892., 563: "...Nenadich Braian cum fratribus nihil sibi debere testatur..."

⁷⁸ LUČIĆ, 1988., 164.

⁷⁹ Leksik, 1976., 456 i 457. Te su godine Nenadići bili zatečeni u 37 hrvatskih naselja, a značajnija im je nazočnost, uz već spomenute Vinjane, bila još u Štikovu kod Drniša 77(13), Bujinjskim Riječanima kod Dvora 46 (11), Dabru kod Sinja 45(9) i Rudopolju kod Otočca 41(10). Čini se da su Nenadići iz Štikova pravoslavci, jer kao takvi iz toga mjesta doseljavaju u livanjski kraj. (Usp. PETRIĆ, 1961., 71-73).

⁸⁰ Da se na tome području nalaze od prije Bečkoga rata svjedoči nam zbjeg iz Vinjana prema selima ispod Zadvarja 1686. kada u njemu zatječemo Ivana Nenadića s 5 članova obitelji. (Usp. KOVACIĆ, 1992., 76).

⁸¹ IVANKOVIĆ, 2001., 304.

⁸² VRČIĆ, 1996., 307. Očigledno je da su se vratili iz zbjega, jer ih u Vinjanima nalazimo 1725. pri podjeli zemlje, kada Ante i Mate Nenadić s 12 čeljadi dobivaju kuću i 23 kanapa zemlje.

⁸³ O tome da bi Nenadići prije mogli biti izvorni, starosjedilački, nego doseljenički rod iz Poljica, govori nam spomen u mostrskom sidžilu iz 1632. zimije Prane, sina Nenada (Nnada) (!), nastanjena u selu Vinjanima, u Posušju, koje pripada imotskom kadiluku. (Usp. MUNIĆ, 1987., 38). Zbog zanimljivost, donosimo u cijelosti razlog (njegovu izjavu), zbog kojeg je Prano Nenadov upisan u spomenuti sidžil: "Već nekoliko godina bolujem od gangrene. Lijeva mi je noga ispod gležnja izjedena. Ostalo je beskorisno sve što su mi (ljudi) savjetovali. Međutim, ehli vakuf se složio da se, u slučaju da mi se

neprirodnosti i povijesne nakarade porađa hrvanje velikih i moćnih tuđina, koji "gone" svoje probitke preko leđa slabijega i maloga, pa se bezobzirno cijepanje jedinstvenoga prostora, i zemnoga i duhovnoga i etničkoga, u svoj svojoj tragicci odražava upravo u besmislenosti pitanja, primjerice, jesu li Nenadići Hercegovci ili Dalmatinci?⁸⁴

Osim što u nekim povoljnijim vremenima "preskočiše" "turski put" u vinjanskom polju i prijeđoše u posuške Vinjane vrativši se, možda, na iskonska, prisojna staništa, oni produžiše i dalje, pa bismo se ovoga puta mogli složiti s Ivankovićem, koji govori o vinjanskom podrijetlu Nenadića u Lipi i Šujici na duvanjskom području i nadodati da bi odatle mogli biti i oni na području Bugojna,⁸⁵ te oni što ih među mnoštvom drugih hercegovačkih prezimena popisa biskup Bogdanović 1768. god. u Modranu, u Posavini.⁸⁶

Vratimo se, konačno, nakon ovoga poduljega "tabirenja" o Nenadićima na raznim stranama, našem prvotnom subjektu promatranja, zvirićkim Nenadićima, tvrdnjom da nas ova "šetnja" kroz vrijeme i prostor nimalo ne približi odgovoru na pitanje: Što se zbi s njima, nakon ona dva spomena u Zaostorgu? Kako ni na samim Zvirićima nikakva traga, s kojim bi ih se moglo povezati, ne ostaviše, završimo, stoga, još jednim pitanjem: Ne bi li na njih mogao podsjećati toponim u nedalekom hardomiljskom susjedstvu pod nazivom Nenadnica?⁸⁷

---

odsječe ispod gležnja, bolest ne bi dalje širila. Zato smatram uputno i dajem svoj pristanak da mi se (noga) odsječe ispod gležnja. Od danas, ma što bude, preuzimam odgovornost i nikoga neću teretiti." Tko li izvrši odsijecanje, pod kojim uvjetima i preživi li zahvat Prano, ostade nepoznato, ali, najvjerojatnije, ostavi potomke koji i danas u svom prezimenu nose uspomenu na oca mu Nenada.

⁸⁴ Nekadašnja starohrvatska župa Imota, koja je cijelovitost svojega trajanja, u raznim vidovima, imala sve do Požarevačkoga mira, tim je mirom pocijepana između Osmanlija i Mletaka, tako da je granična crta s jedne strane donijela ime Dalmacije, a s druge Hercegovine, presijecajući upravo to selo, tako da i dandanas imamo hercegovačke (posuške) Vinjane i dalmatinske (imotske) Gornje i Donje Vinjane.

⁸⁵ ANTUNOVIĆ, 1995.-1997., 321. Prema popisu iz 1991. tu ih je u Bevrnjićima i samom Bugojnu bilo 5 kućanstava sa 22 nositelja.

⁸⁶ To bijaše jedina obitelj toga prezimena u cijeloj BiH od Save do Neretve 1768, dok ih prvi popis iz 1741.-1743. uopće ne bilježi. Usp. MANDIĆ, 1962., 193; ĐAKOVIĆ, 1979.; NOSIĆ - VIDINIĆ, 1999. i NOSIĆ - VIDINIĆ, 2000.

⁸⁷ Nedaleko od međe ova dva sela uz rijeku Trebižat, ali na hardomiljskoj strani, nalazi se toponim s ovim nazivom, koji je prema klasifikaciji zemljišta napravljenoj u zemljivo-knjižnom uredu općine Ljubuški razvrstan i kao livada i pašnjak i šuma i njiva i vrt i vinograd. Do početka 20. st. staro hardomiljsko naselje nalazilo se je na brdu Lovreću, pa je Nenadnica, prilično udaljena od njega, mogla nekada biti u krugu sela Zvirića, čiji joj je rod mogao motivirati naziv. Naravno, ovo je prilično nategnuta konstrukcija i dok se ne bi pronašao čvršći dokaz, neka ostane kao jedna otvorena mogućnost.

Izišli na valu Kandijskoga, nestali u metežu Morejskoga rata

Uzimajući u obzir gore spomenute činjenice, od nedostatka domaćih vrela do upućenosti na zbjeg i, dolaskom u novu sredinu, ostvaraja mogućnosti pisane zabilježbe, onda ništa čudno nije da i spomen zviričkoga Palinića nalazimo izvan zavičaja, u Dubrovniku, odnosno u Podgori. Srećom u svoj toj nesreći da tamošnji pisari ne propustiše zabilježiti, uz ime i prezime, i podrijetlo dotičnoga. Dubrovački spomen⁸⁸ Nikole Palinića, s izrijekom navedenim podrijetlom iz Zvirića, u hajdučkoj postrojbi harambaše Tadije Pandžića⁸⁹ iz Orahova,⁹⁰ izgleda da ipak nije najstariji spomen toga čovjeka. Naime, u Podgori se spominje kao dobjeglica za Kandijskoga rata Nikola Palinić, ali sada s naznakom iz Gabele.⁹¹ Budući da Stojković nije donio ni točnu godinu ni ulogu u kojoj se Palinić spominje

---

⁸⁸ DAD, Acta et diplomata, 17. st., 70-2125, br. 24. od 29. 12. 1686. Presliku ove isprave pribavio nam je dr. Marijan Sivrić, djelatnik dubrovačkoga arhiva, na čemu mu i ovim putem najsrdičnije zahvaljujemo. Ovdje valja istaći još jednu činjenicu! I Nazečić (usp. NAZEČIĆ, 1959., 26-29) i Paponja (usp. PAPONJA, 2003, 86.) umjesto oznake Acta et diplomata navode oznaku A.S.M.M. odnosno Acta Sanctae Mariae Maioris. Razlog je tome što su se nekada spisi od posebnog značaja čuvali u riznici crkve Svete Marije Velike, pa kad su jednom doneseni u arhiv netko ih je “krstio” tom oznakom, ali je pravi naziv arhivskog fonda onaj gore navedeni. (I ovo nam je objašnjenje priopćio M. Sivrić).

⁸⁹ U Šilobadovićevu ljetopisu samo se jednom spominje neki Panda i njegova družina: “1685., miseca veljače na 19....Istoga dneva druga četa udrila na Roško polje (!). Panda svojom (!) druži(no)m, ali se to dogodi da se namire mnozi Turci, ter ji obujmu i posiku 25 a živi uhite 120, tako rekoše. A (na)ši ubiše 4 Turčina, Ibru kapatana (!) i kadiju župa(n)skoga i tome čelo, teško onome koga nije, tako reko!” (Usp. SOLDO, 1993., 52). Zlatović, pak, u svojoj priredbi ovoga ljetopisa mjesto gdje se spominje Panda, ovako transkribira: “...Istoga dneva druga četa udrila na Roškopolje pak se ovom sdrži...” (Usp. ZLATOVIĆ, 1889., 110.). Dakle, umjesto “Panda svojom družinom” Zlatović transkribira “pak se ovom sdrži”. Budući da je Soldo znao za Zlatovićevo izdanje ovoga ljetopisa, to držimo da je on točnije pročitao izvornik. Dapače, vlastitim uvidom u izvornik uvjerimo se da piše Pandža, a ne Panda, “...svojom druži(no)m...”, a ne “...pak se ovom sdrži...”, tako da je Soldino čitanje ipak ispravnije, iako i on, uz ovu omašku (Pandža - Panda), u istome pasusu ima njih još nekoliko, ali koje bitnije ne mijenjaju sadržaj. Je li u ovome zapisu riječ o Tadiji Pandžiću i njegovoj četi u kojoj bi bio i “naš” Nikola, ne znamo, samo je očito da je ovaj put dobro nagrabusila (ASM, S -37, 200).

⁹⁰ Budući da je “baza” postrojbe o kojoj je riječ Makarsko primorje, čovjek bi pomislio da bi Pandžić mogao biti iz Orahovlja, ljubuškog sela na međi s Vrgorcem, ili bar iz Drinovaca gdje je danas velika matica roda s tim imenom, međutim, tome neće biti tako. Naime, vjerojatnijim nam se čini da su Tadija Pandžić i brat mu Petar iz Orahova Dola u Popovu, gdje je taj rod vrlo star. (Usp. GOLUŠIĆ, 1991., 126 i 205).

⁹¹ STOJKOVIĆ, 1933., 134. Smatramo da je riječ o istoj osobi iz više razloga: Teško da bi mogle u to doba istovremeno biti dvije osobe istoga imena i tako rijetkoga prezimena; Zvirići i Gabela su nedaleko susjedstvo; većina članova Tadijine petnaesteročlane družine su iz Podgore, gdje je smješten i Nikola i teško da bi dubrovački pisar grješkom

u tamošnjoj matici,⁹² to u cijelosti donosimo dotični upis: "U Podgori na ? novembra na 1668. karsti jah dom Jura dva sina bliznaca: Stipana i Šimuna sinove Pavla Roščića i Cvitina. I bi Stipanu kum Nikola Palinić iz Gabele, a Šimunu kum Matij sin Nikole Jugovića."⁹³

Prezime Palinić, kojemu Nosić jezični korijen nalazi u osobnom imenu Pavao,⁹⁴ prilično je rijetko,⁹⁵ pa bi se dalo pomisliti da su svi njegovi nositelji mladice istoga stabla. No, je li tome tako? Pogledajmo ove iz najbližega susjedstva, iz okolice Metkovića. Za njih don Rade Jerković veli da su doselili iz Kune, da ih ima 3 kućanstva, te da su nastanjeni u Slivnu.⁹⁶ Je li doista to bila njihova selidbena putanja? Točno je da u Kuni na poluotoku Pelješcu ima Palihnića⁹⁷ i da se tu spominju prije

---

zapisao Nikolino podrijetlo iz, za njega malih i nepoznatih Zvirića, umjesto daleko čuvenije Gabele da tome nije uistinu tako.

⁹² Matica o kojoj je riječ nalazi se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i tijekom pisanja ove radnje uspjeli smo doći do njezinog digitaliziranoga oblika posredovanjem i zalaganjem dr. Stjepana Čosića, ravnatelja ove institucije, na čemu mu srdačno zahvaljujemo.

⁹³ HDA, MK župe Podgora, svz. 2, pod spomenutim nadnevkom. Budući da se Nikola spominje u Podgori za vrijeme Kandijskoga rata, a dubrovački mu je spomen u Pandžićevoj družini iz vremena Morejskoga rata, to nam se čini da se Palinić nakon odlaska u prvome ratu uopće više nije vraćao natrag ili, ako se vratio iz Podgore, to više nije bilo u Gabelu (ako prihvatimo da je uistinu bio odatile i da se radi o jednoj te istoj osobi), već Zviriće što se i izrijekom navodi u dubrovačkom spomenu.

⁹⁴ Nosić, 1998., 221. Nu, ne bi li u korijenu toga prezimena moglo biti koje od sljedećih značenja: turcizam *pàla = kratki široki mač s drškom i koricama okovanim srebrom ili latinizam *pàla = obojeni plašt Rimljana ili, pak, bijelo laneno pokrivalo misnoga kaleža, te, u crkvenoj umjetnosti, ploča s reljefima i slikama na prednjem dijelu oltara ?! (Usp. HER, 2002., 908).

⁹⁵ Leksik, 1976., 478. Prema popisu iz 1948. Palinići su bili nastanjeni u 14 mjesta u Hrvatskoj, a značajnije u: Sanković (vjerojatno Sonković, m. o.) kod Šibenika 61(7), Muć Gornji 47(9) i Otok kod Metkovića 38(4). Leksik bilježi i oblike Palić, Palin, Palinac, Palinec, Palinkaš

⁹⁶ Vidović, 2000., 447. Njihovo brojno stanje, što ga donosi don Rade je ono iz vremena neposredno prije Drugoga svjetskog rata. Nadalje, onaj Otok iz Leksika gdje se bilježe Palinići je zapravo zaselak sela Slivna.

⁹⁷ VEKARIĆ, 1996., 126-127. Čak se i jedan kunski zaselak zove po njima - Palihnići. Ovo "h" u peljeških Palihnića, moglo je lako "ispasti" do Slivna ili u Slivnu, tako da to ne mora biti prepreka njihovoj istovjetnosti. Usto, i na samom se Pelješcu ponekad u 18. st. pišu Palinić. Leksik ih 1948. nalazi samo u Kuni 6 nositelja u dva kućanstva i u Peranićima kod Rijeke 1 nositelja. (Usp. Leksik, 1976., 478). Uz pelješke, dr. Pavao Knezović me usmenim putem upozorio da je u Dubrovniku početkom 17. st. djelovao kao učitelj i latinskim jezikom pisao pjesme Petar Palinić, podrijetlom s elafitskog otoka Lopuda, gdje im je izvorno prezime bilo Palikuća. Doista, tu već 1614. postoji rod Palikuća iz kojeg je, najvjerojatnije, i Petar koji obiteljski nadimak Palinić uze za prezime. (Usp. SINDIK, 1926., 173).

negoli naš zvirički Nikola.⁹⁸ Isto je tako točno da u Slivnu imamo spomen Petra Palinića na samom početku 18. st.⁹⁹ Budući da u neretvanskom zemljишniku, također iz toga vremena, iz tko zna kojih razloga nije zahvaćeno selo Slivno, to nismo u mogućnosti vidjeti je li uopće i koliki posjed tamo dobio Petar ili netko drugi od Palinića. No, don Rade Jerković navodi da na području Čitluka, ako već ne postoje podaci za Slivno, dobivaju zemlje slivanjske obitelji Bakić i Palinić,¹⁰⁰ što mi ne uspijesmo utvrditi.¹⁰¹ Zanimljivo je da don Rade ne nalazi ni jednoga upisa Palinića u sačuvanoj slivanjskoj matici vjenčanih od 1728. do 1805. god. Bi li to značilo da maloprije spomenuti Petar ne ostavi potomaka, ili promijeni prezime, ili se možda odseli, pa koncem 18. st. doseli nova istoimena obitelj (što smo najmanje skloni vjerovati)? Bebić navodi da im početkom 19. st. tu živi samo jedna obitelj,¹⁰² u što smo se uvjerili i vlastitom provjerom našavši tamo u to vrijeme trinaesteročlanu obitelj Ante Palinića Andrijina.¹⁰³ Zbrojivši sve navedeno, zaključujemo: Na temelju dostupnih podataka nismo uspjeli dokučiti jesu li današnji slivanjski Palinići uistinu pelješki doseljenici ili imaju vezu s našim zviričkim Nikolom ili je, pak, u pitanju nešto treće.

Drugo je njihovo suvremeno područje rasprostiranja, kako već rekosmo, mučki kraj. Iščitavajući tamošnji jedan popis žitelja iz 1835. god. naiđosmo na more ljubuško-vrgorskih prezimena,¹⁰⁴ među njima i na Paliniće, što nas u prvi čas navede na pomisao da su i oni podrijetlom s toga područja.

⁹⁸ Isto. Vekarić, na spomenutom mjestu, navodi predaju što ju je zabilježio Bjelovučić o tome da su Palihnići doselili u 14. ili 15. st. iz Bosne, za što nema potvrde u izvorima. A izvori ih bilježe od 1610. Katu ud. Petrovu i kćer joj isto Katu. Starješina kućanstva Palihnića u Palihnićima u Kuni 1664., 1673/4. i 1683. bio je Luka Ivanov. Vekarić, pozivajući se na Palavestru, veli da su u 18. st. preselili u Slivno. (Usp. i PALAVESTRA, 1959., 103).

⁹⁹ ASZ, ŽM 210, 5r. U Čitluku bijaše kršten 13. 7. 1704. Petar Kurt Ivanov i Katin, a kum mu bijaše Petar Palinić iz Slivna.

¹⁰⁰ VIDOVIĆ, 2000., 444.

¹⁰¹ DAD, Katastri Dalmacije, knj. 26, 16. Budući da taj zemljishnik i mi posjedujemo u preslici pribavljenoj iz druge ruke, to nismo sigurni da raspolažemo cijelovitim stanjem izvornika. Letimičnim pregledom istoga pronašli smo na 16. stranici, pod nadnevkom 16. 5. 1702. Filipa Bakića, ali Palinića ne. Doduše, na istoj stranici postoji upis Križana Palmića (dobjeo 799 tavola zemljista), koje bi se bez pozornijeg iščitavanja moglo pročitati i Palinić. Istovremeno s nastankom ovoga rada izišla je iz tiska knjiga kojoj su glavni predmet neretvanski zemljishnici ovoga vremena i u istoj je dotični upis pročitan kao Palunić. (Usp. GLIBOTA, 2006., 124.).

¹⁰² BEBIĆ, 1990., 41. I on navodi predaju o pelješkom podrijetlu i naglašava da su najprije živjeli u Dubi, pa prešli na Otok.

¹⁰³ NAS, M. 113, f. 2.

¹⁰⁴ MATAS, 1993., 187-189. Tako u popisu iz 1835. nailazimo u Muću Gornjem na Baraće, Bebiće, Ćukе, Jelaviće, Jeličiće, Šegoviće itd.

U toj nas misli dodatno utvrdi i još jedan stariji popis iz 1709. god., gdje u Dobreču (dijelu Muća Gornjeg oko izvora Dobreč), također među Bebićima, Ćūcima, Jelavićima itd. nalazimo i Paliniće.¹⁰⁵ Skoro potpuno bijasmo uvjereni kad se upoznasmo s još jednim starijim popisom iz oko 1692. god., gdje također u Dobreću,¹⁰⁶ u seobom netom pristigloj skupini pod vodstvom harambaše Bartula Jelavičića nalazimo i Grgura Palinića. Međutim, uvjerenje za koje smatrasmo da je čvrsto, učas se pokoleba spoznajom da još prije tih seoba izazvanih Morejskim ratom nalazimo na tome području Paliniće.¹⁰⁷ Jesu li mućki Palinići, kao i oni iz nedalekoga šibenskoga susjedstva¹⁰⁸ izvorni rod toga područja ili možda doseljenici s juga, pa tako u vezi i s našim Nikolom zvirićkim, ili je u pitanju oboje, ne znamo! Još manje znamo kakva je veza zvirićkih Palinića s onima viškim,¹⁰⁹ splitskim,¹¹⁰ gračkim Vuićem Palihnićem,¹¹¹ ili hvarskim Vuicom (Vugicom) Palinićem,¹¹² spomenutima u svakom od tih mesta po jedan-put ili, pak, s bugojanskima gdje ih neposredno prije posljednjega rata bijaše 62 nositelja u 17 kućanstava.¹¹³ A tek o vezi našega Nikole s

¹⁰⁵ Kužić, 1997., 259-260. Spomenuti su tada Grgo i Nikola Palinić pok. Janka. Međutim, Matas u nedalekoj Sutini i Zelovu nalazi iste godine, uz Grgu i Nikolu, i Marka Palinića. Je li se radi o istim osobama, nejasno je.

¹⁰⁶ SOLDO, 1995., 81. Soldo, pak, veli sada da je Dobreč dio Muća Donjeg!

¹⁰⁷ Kužić, 1997., 198. Na području župe Zmino (šire područje Muća) u matici fra Bone Biloglava upisano je 1679. krštenje Luce Palinić Ivanove i Katine. Malo nas čudi činjenica da Nataša Bajić Žarko, koja se bavi istom maticom u njoj ne pronalazi Palinića, već Palenoviće i Poliniće (Poliniće nalazi i Kužić). (Usp. BAJIĆ - ŽARKO, 1986., 71-82). Međutim, kako i fra Stanko Bačić, koji se kao treći bavio tom maticom, donosi spomen Palinića, to prihvaćamo njihovo postojanje u to vrijeme i na tome prostoru. (Usp. BAČIĆ, 1991., 242).

¹⁰⁸ Već spomenutmo da je u Sonkoviću bilo 1948. jedno od značajnijih naselja Palinića u Hrvatskoj, a tu ih možemo pratiti od 1786. (Usp. BAČIĆ, 1991., 173). Bačić donosi i spomen osmočlane obitelji Tome Palenića koja se 1686. nalazila u izbjegličkoj skupini Mije Stipičevića zv. Peraica upravo sa širega mućkoga područja u Velim (usp. ISTO, 234.), dok isto prezime iz istoga popisa Kosor čita kao Pelenić. (Usp. KOSOR, 1979., 192).

¹⁰⁹ BEZIĆ - BOŽANIĆ, 1998., 110. Tu je 1712. spomenuta Ivka Palinić.

¹¹⁰ GRGIĆ, 1962., 23. U zemljšniku Kamena, Stobreča, Strožanca i skupine harambaše Galiota 1672.-1673., među Rupčićima, Vištičićima, Jeličićima, Prolimnićima itd. (sve ljubuško-neretvanskim rodovima), spominju se i Palinići.

¹¹¹ ŠUTIĆ, UJDUROVIĆ, VISKIĆ, 2000., 276. Vuić Palihnić se spominje, uz Ivana Puljića, kao svjedok na oporuci Nikole Šutića, koju sastavi 1684. fra Mijo Dragojević.

¹¹² BEZIĆ - BOŽANIĆ, 1995., 235. Tada je u Sućurju popisan Vujica Palinić s 3 člana kućanstva.

¹¹³ ANTUNOVIĆ, 1995.-1996., 324. Zanimljivo je da ih ni jedan biskupski popis ne nalazi ni u Zvirićima, ni u Bugojnu, niti u bilo kojem drugom naselju u BiH od Save do Neretve. O podrijetlu bugojanskih Palinića postoji predaja do koje smo došli posrednim

jajačko-banjolučkim istoimenjacima s prijelaza 16. u 17. st. da ne govorimo.¹¹⁴ Ukratko: Kao što na valu Kandijskoga rata iz tame vrela ovaj zvirički rod na povijesnu scenu izvri, tako u vrtlogu Morejskoga netragom nestade da se više nikada sa Zvirićima ne sastade.

5. Novi rat: nastavak demografskoga rasapa

U predahu između dvaju užasa

Iako je aktom o predaji Kandije Osmanlijama 6. rujna 1669. rat službeno završio, čarkanja na jadranskomu dijelu bojišnice nastavila su se i u iduće dviye godine, sve do 30. listopada 1671., kada je potpisana akt o razgraničenju i povučena “linea Nani”.¹¹⁵ Završetkom Kandijskoga rata, u kojemu prostor Zvirića zacijelo bijaše “terra deserta” i koji se okonča ne riješivši ama baš ništa, jer ni “bolesnik” s Bosporom, niti ishlapjela “starica” s laguna ne imaše dovoljno snage i jakosti svladati onoga drugoga, ali zadržavši još dovoljno krepkosti za održavanje svoje vlasti na ovim prostorima i u sljedećim stoljećima. I uz to što su bili neznatni, i

---

putem. Naime, prema pričanju Tonke Kraljević rođ. Palinić iz Mostara (rod. u Prozoru 1941., kćerkom Mirka Palinića), Palinići su u Prozor doselili iz Malog Sela kod Bugojna oko 1910. i to dva brata, gostoničar Ivo i pekar Ilija. Imali su još dva brata od kojih je jedan odselio u Osijek, a drugi u D. Vakuf. U okolini Bugojna, prema Tonkinu pričanju, postoje još jedni Palinići (u Kuli), koji nisu u svezi s prvospmenutima. Prema obiteljskoj predaji priopćenoj od iste, Palinići su u Malo Selo doselili iz Dalmacije “od Sinja kod Splita”. Ako je to istina, onda bi ti bugojanski Palinići (bar ovi iz M. Sela) potjecali s mučkog područja. S time se slaže i pisanje M. Filipovića, koji za prozorske Paliniće kaže da su u dva navrata (1908. i 1925.) doselili iz Bugojna, a u Bugojno iz Dulibe kod Splita. (Usp. FILIPOVIĆ, 1955., 109).

¹¹⁴ U Arhivu HAZU u Zagrebu postoji jedan rukopis, kojem se autorstvo pripisuje Nikoli Paliniću, a za kojeg je Traljić pretpostavio da je nastao na prijelazu iz 16. u 17. st. i to, po svemu sudeći, u BiH. Rukopis je zanimljiv po tome što se u njemu nalaze turske lirske pjesme pisane bosanicom, kao i zbirka grbova kojima predložak bijaše Ilirski grbovnik. U toj je zbirci donesen i grb obitelji Vojković-Palinić, za koju je, najvjerojatnije, i izrađivana cijela zbirka. Usto, za nas je zanimljivo da se u zborniku na nekoliko mjesta nalaze pečati (muhurovi) na kojima Traljić čita: “Nikola bin Matko Palinić”, a netko je sadržaj istih muhurova u novije vrijeme pokušao iščitati kao: “Nikola sin Janka Jelinića 1061. po turskom”, a za što je Traljić utvrđio da je očevo ime i prezime krivo čitano, a godine uopće nema. Na temelju još nekih podataka Traljić smatra da bi ova obitelj mogla biti s jajačko -mrkonjićgradskog područja, pa bi bilo zanimljivo vidjeti je li u vezi s istoimenom i istovremenom, uglednom obitelji banjolučkih trgovaca. (Usp. TRALJIĆ, 1954., 169-187 i HRABAK, 1980., 122).

¹¹⁵ STANOJEVIĆ, 1958., 145-146.

Osmanlije i Mlečani ostvarili su određene zemne dobitke, a jedini istinski gubitnici ostadoše kršćanski podanici, koji uza sve druge nedaće što ih donese rat izgubiše ufanje u pomoć za oslobođenje od zlosilja inovjernih gospodara. Možda najbolje psihološko i duševno stanje kršćanskoga puka, nakon spoznaje da svi užasi i žrtve minuloga rata ne donesoše željenoga ishoda, oslikavaju suhoparne riječi makarskoga ljetopisca pune rezignacije i razočarenja: "1671., miseca no(vem)bra na 24. - Kako duš(!) pusti Primorje caru, a budući se zagljeo(!) zakletvom da ga neće postite(!) nikada i budući odnijo misa(l) na kom se klejo. To mi ostajemo kako riba n(a) osekli, ji (!) ti to uzdanje u svakomu."¹¹⁶

Dakle, ponovno je trebalo pragnuti šiju, potisnuti ponos i dati se ujarmiti dojučerašnjem protivniku s kojim se na noževe ganjalo, te tako pokloniti silnicama širih geopolitičkih procesa čijim valom bijahu zahvaćeni, a čega ne bijahu svjesni. Ipak, dogodilo se nešto dotad neviđeno: užegao se osjećaj samosvijesti da se može oduprijeti silniku ma koliko god moćan bio i to se oduprijeti na način da te se boji i respektira, što bijaše osjećaj koji se ne gasi šale i koji čeka samo pogodnu prigodu da se ponovo raspiri. U takvom ozračju zatječemo spomen sljedećih, pismom ubilježenih, zviričkih žitelja: Grgića i Grgurinovića!

Grgići - najdulja suslјednost, pa nestanak

Od svih zviričkih rodova, koji pripadaju starijim slojevima stanovništva, svakako starijima od ovoga posljednjega koji presloji taj prostor oko sredine 18. st. i održa suslјednost do danas, Grgići su oni što ih u izvorima možemo pratiti najdulje, više od pola stoljeća. Dakle, ne jedan usamljeni spomen, već više njih suslјedno, od prvoga 1677. god. kada se spominje Frano Grgić,¹¹⁷ do Andrije i Jerke spomenutih u popisu biskupa Dragičevića iz 1742. god.¹¹⁸ I upravo bi ovaj rod mogao biti poveznica između najstarijega, pisanim ispravama zasvjedočenoga sloja stanovništva što ga možemo pratiti od sredine 17. st. i onoga što prostor toga sela presloji sto godina poslije i koji svoju suslјednost na njemu održa do

---

¹¹⁶ SOLDO, 1993., 48.

¹¹⁷ ASZ, ŽM 198, 32.: "Karsti o. p. f. Petar Tomašević Andriu Maršića Služnja(!) sina Ilike Maršića. I bi mu kum Frano Gargić od Zvirića. 1677. febrara die secunda."

¹¹⁸ ĐAKOVIĆ, 1979., 328. Te su godine oni zabilježeni u Zvirićima kao starješine brojnih kućanstava: Andrija jedanaesteročlanog (6+5), a Jerko dvanaesteročlanog (8+4). Usp. i MANDIĆ, 1962., 84.

danasm. Budući da je rod ovoga imena¹¹⁹ vrlo brojan u hrvatskom narodu,¹²⁰ zastupljen na svim prostorima njegova obitavanja, takoreći u svakom trećem selu, to ćemo se posvetiti rasvjetljavanju podrijetla samo onih s ljubuškoga područja i onih iz uistinu najbližega susjedstva, te njihovo možebitnoj povezanosti i zajedničkom ishodištu u Zvirićima, gdje ih, kako rekosmo, nestaje do sredine 18. st.

Kako vidjesmo, prvi spomen Grgićima na Zvirićim nalazimo 1677. god., točno na sredini zatišja između dva krvava čina, tek toliko da se oplaču izginuli, izvidaju rane prvoga, te uhvati zalet i izoštare sablje za sljedeću rundu klanja. Tada je spomenutom Frani istodobnik i neki rod (mogao bi biti) Stipan Grgić, o kojem saznajemo neizravno. Naime, u popisu opuzenskog stanovništva iz 1733. god., točnije u selu Komin tadašnje opuzenske župe, spominje se Matija Grgić Stipanova iz Zvirića od 55 godina.¹²¹ Rođena, dakle, godinu dana nakon Franina spomena. Što su bili Frano i Stipan, Matijin otac, možemo samo nesigurno pretpostavljati, kao što možemo pretpostavljati da su se obojica bar malo zatekla u susjedstvu s već prije spomenutim zvirićkim Nenadićima i Palinićima, koji tu ne dočekaše sljedećega rata, a kamoli ga preživeše. Opravdano, pak, možemo pretpostaviti da je Matijin brat bio Marko Grgić Stipanov iz Zvirića, koji 1722. god. sklapa brak s Mandom Romić iz Otrića,¹²² što je potvrda da su Grgići "prigrmili" sljedeća dva rata, Morejski i Mali, ne prihvativši "put bez povratka" i ostavši tako na Zvirićima. Rekosmo, isto

---

¹¹⁹ Vidljivo je da mu je motivacijska osnova osobno ime Grgur (kao i prezimenu Grgurinović←Grgurina←Grgur), koje potječe iz grč. Gregorios preko lat. Gregorius u značenju koji je oprezan, budan. (Usp. ŠIMUNDIĆ, 1998., 133; ŠIMUNDIĆ, 2000., 145 i ŠIMUNOVIĆ, 1995., 100).

¹²⁰ Prema popisu iz 2001. u RH je bilo 5700 nositelja toga prezimena, a onih drugih kojima je ista motivacijska osnova još nekoliko tisuća. (Usp. HER, 405). Koliko je to brojno prezime kod Hrvata u BiH još od davnina svjedoči i podatak da su 1742. bili zastupljeni u 30 naselja s 320 nositelja u 42 kućanstva. (Usp. ĐAKOVIĆ, 1979., 176; NOSIĆ - VIDINIĆ, 1999., 118-119).

¹²¹ NAS, M 67, 392v. Popis je već objavio J. Bebić, ali nepotpuno, jer osim što je uglavnom ispuštao popisanu djecu, nije donosio ni godine starosti koje su za svaku čeljadi naznačene u izvorniku. (Usp. BEBIĆ, 1983., 130-135).

¹²² ASZ, ŽM 207, 11r.: "Adi 31. maggio 1722.- vinča ja f. Antun Maroević Marka sina pokojnoga Stipana Gargića Zvirića (!) z (!) Mandom Čerju pokojnoga Marka Romića iz Otrića. Svidoci biše Gašpar Zeljkušić, Jakov Jeličić iz Zaostroga." Po svemu sudeći to je Marku drugi brak, jer godinu prije, 1721., "...pode s ovoga sivita na bolji Klara domaćica Marka Grgića i bih ukopana na zvirićkom greblju imavši sveto odršenje." Podatak mi je priopćio Nikola Mandić, a nalazi se u zaostroškoj matici pod signaturom: ŽM 211. Na žalost, pri svojim višekratnim posjetima tome arhivu tu maticu nisam uspio pronaći i osobno iz nje crpsti podatke, ali u svakom slučaju poštovanom Nikoli najsrdičnije zahvaljujem na priopćenju, kao i na mnoštvu drugih sugestija, obavijesti i nadasve plemenitih poticaja.

tako da su biskupov posjet i popis iz 1742. god. dočekala dva kućanstva Grgića na Zvirićima: Jerkino i Andrijino. Na žalost, zbog oskudnosti podataka ne znamo što su bili u rodu s nešto prije spomenutima Markom i Matijom, niti s još starijim Franom i Stipanom. Kako ih na Zvirićima više ne nalazi sljedeći popis, onaj iz 1768. god., stvarno ostaje za upit što li ih pokrenuo da trajno napuste to selo, kada to već nisu učinila sva stradanja i tegobe minulih ratova. Gdje nestadoše, u kakvoj su vezi s istodobnim prezimenjacima iz bliskoga susjedstva, te kakva je veza njihovih predaka sa svojim suvremenicima iz toga istog susjedstva, pitanje je na koje je teško dati utemeljen odgovor. No, pogledajmo najprije kako stoji s njihovim imenjacima u tom susjedstvu.

Suvremenika naših prvih zviričkih Grgića, Marka i Frane, jednoga drugog Marka Grgića nalazimo oko 1670. god. u Dubrovniku, s izrijekom navedenim podrijetlom iz Gabele ili Neretve.¹²³ Kako kad! Zanimljivo: Kada spominje zviričkog Palinića, dubrovačka isprava veli da je iz Zvirića, dok za istoga podgorski spomen kaže da je iz Gabele! Ovome Marku znamo još dva prethodna naraštaja: oca Nikolu i djeda Ivana, a iz njegove oporuke¹²⁴ vidimo da je imao i braću Marina i Grgura. Kako nije imao vlastitoga poroda, univerzalni mu naslijednik postaje Šimun, sin brata Grgura, koji po njegovoj posljednjoj volji utemeljuje u Dubrovniku "povjerbu" (fideicomesso - trajno i neotuđivo obiteljsko dobro).¹²⁵

Međutim, sva ova imena i k tome činjenica da Marko nikome od Grgića u Neretvi oporučno ne ostavlja ništa, ne pomažu da ga povežemo kako s ostalim neretvanskim Grgićima, tako i s ovima našim zviričkim. A u samoj Neretvi toga vremena susrećemo nekoliko Grgića. Ponajprije Andriju i Mandu Grgić, koji zapravo i nisu Neretvani, jer im se izrijekom navodi da su Imoćani¹²⁶ i koje vjerojatno nedavni ratni metež tu dovede. Što bi s njima, je li ostadoše u Neretvi i ostaviše potomke, izumriješe, vratiše se natrag Imoti¹²⁷ ili, pak, produžiše dalje, izvori šute, ali govore o nekim drugim Grgićima. Tako, primjerice, 1722. god. o Juri i Kati

---

¹²³ SIVRIĆ, 1995., 246.

¹²⁴ ISTO, 249-261.

¹²⁵ ISTO, 252.

¹²⁶ ASZ, ŽM 210, 4r, 6r i 7v. Sva tri su spomena iz 1703. i u sva tri oni su u ulozi kumova, a za primjer donosimo jedan: "Adi 12. ap(ri)le 1703.-Karsti ja fra Jozep Dropuljić Juru sina Andrie Bratonovića iz Imote i njegove zakonite žene Franke. Kum bih Andria Gargić iz Imote." (ISTO, 4r.).

¹²⁷ Ta je pretpostavka najmanje vjerojatna, jer ovo inače vrlo frekventno prezime gotovo uopće nije zastupljeno na području današnje Imotske krajine. Da nije bilo Grge Lndikušića iz Ričica, čiji potomci dobije nadimak Grgić, a čije imanje, opet, naslijediše Kilići uzevši im i nadimak Grgić, u Imoti se ne bi ni znalo za taj tako česti antroponom (usp. VRČIĆ, 1996., 243 i 245).

Grgić, bez pobliže odrednice prebivališta, koji krste blizance Ivana i Ivanu i gdje je Ivanu kum Jurin brat Frane Grgić.¹²⁸ Ili u upisu smrti dviju žena iz 1718. god.: Mare kćeri p. Petra što je ukopana u groblju kod crkve sv. Jure u Desnama, te Ivani, "divojci ukopanoj u groblju na granici u Vrbici".¹²⁹ Desne, Vrbica i podaci iz 1730. god. o Juri Grgiću s Drina, kojemu na vjenčanju kumuje Jerko Grgić iz Zvirića¹³⁰ (vjerojatno onaj starješina tamošnjega kućanstva iz popisa od 1742. god.), te umrloj Jeli Grgić iz Desana, a pokopanoj na groblju kod Bl. Gospe u Plini,¹³¹ mogli bi nam dati naslutiti moguću selidbenu putanju zvirićkih Grgića i njihovu povezanosti s onima u Desnama. Vrbica i Drin su zaselak, odnosno brdo u Istočnoj Plini¹³² u kojoj i prije¹³³ i poslije¹³⁴ ove godine nalazimo Juru Grgića kao starješinu kućanstva. Budući da su i Vrbica i Drin, kako rekosmo, smješteni u Istočnoj Plini, nedaleko od granice s Desnama, odnosno njihovog zaseoka Šišin, moguće je da su u svojoj selidbenoj putanji napravili i taj neveliki pomak, jer ih kasnija vrela više ne bilježe kao žitelje Pline, nego Desana, upravo spomenutoga zaseoka Šišin.

Osim već spomenutih Grgića: Mare kćeri pok. Petra i Matije, žene pok. Grge Galijotovića, u Desnama nalazimo susljetnost življena Grgića od Mate iz 1744. god.,¹³⁵ preko alfira Andrije iz 1771. god.¹³⁶ Ivana sina

---

¹²⁸ ASZ, ŽM 211. I ovdje vrijedi opaska iznesena u bilješci 121.

¹²⁹ ISTO.

¹³⁰ ASZ, ŽM 207.

¹³¹ ASZ, ŽM 208.

¹³² Upis ovoga vjenčanja nalazi se u ASZ, ŽM 207, i to na dva mesta samo sa različitim godinama i obrascem upisa. Svi su ostali podatci isti. Čini nam se da je do ove dvojnosi došlo "zaslugom" fra Luke Vladimirovića, jer je to prostor u matici gdje se upisuju one silne titule pripadnika njegova roda. Donosimo jedan od tih upisa: "Adi 15. 9bre 1730.- U carkvi B. Gospe na Obličevcu vinča ja fra Tomas Usorčević parok, Juru Grgića z Drina i Anu čer Ilie Bezerovića iz Pline, izpunivši zapovidi S. Sabora Tridentinskoga. Biše svидoci Jerko Grgić Zvirića (!) i Andria Oršulić iz Borovaca."

¹³³ GLIBOTA, 2006., 179. Ovaj je podatak donesen iz Camozzinijeva zemljšnika, koji ga je izradio do travnja 1728. Usput rečeno u Jurinu tadašnjem kućanstvu bilo je 4 čeljadi, a istodobno je u istom selu zapisana i tročlana obitelj Mate Grgića.

¹³⁴ Kao župnog prinosnika nalazimo ga na čelu kućanstva oko 1736. (usp. ASZ, fasc. 8, svež. 10, 116v), te kao starješinu šesteročlanog kućanstva 1744. (usp. NAS, M 67, 380r.).

¹³⁵ Među starješinama kućanstava u Desnama (Rujnici) 1744. nalazimo i Matu Grgića čije kućanstvo ima 4 člana (usp. NAS, M 67, 382v.). Čini se da bi ovo mogao biti onaj isti Mato što je popisan oko 1728. u Camozzinijevu zemljšniku, ali kao žitelj Pline. Inače, ako bi povjerovali nepouzdanom fra Luki Vladimiroviću, u Desnama bi još 1646. i to u Donjoj Gori, bili nastanjeni Grgići za što nemamo nikakve druge potvrde. Po Vrčiću u Desnama postoji napušteni zaselak Grgići, odakle bi se istoimeni rod premjestio u Šišin. Valjalo bi vidjeti gdje je točno smješten taj zaselak, jeli na Rujnici ili u brdima prema Plini (Drinu i Vrbici)(usp. Vrčić, 1974., 36.).

¹³⁶ VIDOVIĆ, 2000., 223.

pok. Jure iz 1802. god.,¹³⁷ sve do najnovijega vremena.¹³⁸ U ispravi iz 1802. god., uza spomenutoga Ivana sina pok. Jure, u Desnama se spominje i uodvica samica Iva Grgić, žena pok. Petra, od 46. godina, s napomenom da je “ćer Frane Pranića (!) s Novi Sela”.¹³⁹ Upravo to selo, Nova Sela, je drugo žarište Grgića u Neretvi, gdje im don Rade 1941. god. zateče 4 kućanstva i predaju da su se doselili s Bijače.¹⁴⁰ Kako su Nova Sela do 1957. god. pripadala župi Borovci,¹⁴¹ to i tamošnje Grgiće za ranijih vremenima nalazimo u njezinim popisima. Tako 1807. god. zapisana Ivana Grgića pok. Ante u dobi od 67 godina, koji je starješina sedmeročlanog kućanstva,¹⁴² što bi im bio i najstariji, nama poznati, zapis s područja Novih Sela.¹⁴³

Ostaje nam još za kraj ovoga podnjega razmatranja o Grgićima vidjeti kako stoji stanje s njima na području Ljubuškog, gdje su im danas “jača” staništa Klobuk, Humac i Hrašljani. Rekli smo već da popis iz 1742. god. taj fundament za hrvatsku povjesnu antroponomiju u BiH, donosi za područje Ljubuškog, osim Zvirića, i šesteričlano kućanstvo Grge Grgića iz Vitine.¹⁴⁴ Ima li ono ikakve veze sa zvirićkim suvremenicima, nemoguće je odgovoriti, kao što je nemoguće sa stopostotnom sigurnošću tvrditi da su se do idućega popisa, onoga iz 1768. god., pomakli iz Vitine do susjednoga Klobuka,¹⁴⁵ odakle krajem 18. st. i početkom

---

¹³⁷ NAS, M 113.

¹³⁸ Tako don Rade pred 2. svj. rat navodi da tu živi 6 njihovih kućanstava i donosi predaju da su doselili iz Studenaca kod Ljubuškog (usp. VIDOVIĆ, 2000., 211). Vrčić, pak, donosi predaju da su doselili iz Prapatnice najprije u Plinu, pa onda u Desne (usp. VRČIĆ, 1974., 36). Uzgred, Desanac je rođenjem i čeveni kalifornijski vinar M. Grgić.

¹³⁹ NAS, M 113.

¹⁴⁰ VIDOVIĆ, 2000., 194. Na Bijaču (selu “uklještenom” baš između Zvirića i Novih Sela) prethodno je doselio neki Marin s Kljenka od Vrgorca i to s prezimenom Vukojević.

¹⁴¹ VRČIĆ, 1974., 114.

¹⁴² NAS, M 113.

¹⁴³ Imamo, doduše, i jedan stariji upis i to kada je 1797. kršten Luka Grgić Marijanov s Bijače i Kate Šiljegović iz Iskisliah (zaselak Novih Sela) usp. VMK, I. To je jedini upis od toga para u veljačkoj matici i nije poznato da je ikad Bijača uistinu bila obitavalište Grgića. Zbog toga mislimo da je Bijači “pripisan” jedan par koji je odnekud drugdje, možda iz prekograničnog susjedstva Novih Sela. Ali, kako ih onda ne nalazi ono stanje duša iz 1807.?

¹⁴⁴ ĐAKOVIĆ, 1979., 330.

¹⁴⁵ MANDIĆ, 1962., 115. Tada je u Klobuku upisano peteričlano kućanstvo pod starješinstvom Ivana Grgića, za kojega N. Mandić smatra da je sin Grge iz 1742. (usp. MANDIĆ, 2003., 206). Da bi doista mogli biti u vezi svjedoči nam i podatak iz veljačke matice krštenih: 1787. bračnom paru Franji GOD. i Marti rođ. Perić pri krštenju sina Ivana kao prebivalište se navodi Klobuk, a 1792. pri krštenju sina Jure Vitina (usp. VMK, I, 39 i 314).

19. st. kreće njihovo “razlijevanje” niz dolinu Trebižata prema Hrašljanim i Humcu te dalje.¹⁴⁶ Za njih, kao i za zvirićke Grgiće, N. Mandić tvrdi da potječu od srednjovjekovnoga roda Jeličića iz Mostara.¹⁴⁷ Iako se Jeličići dugo “vrte” oko Zvirića, u njima se, odnosno ondašnjem njihovu zaseoku, a danas samostalnom selu Stubici, konačno zastalno nastanjuju u prvoj polovici 19. st., što ćemo, nadamo se, i pokazati u jednom drugom radu. Dakle, iako se Jeličići “vrzmaraju” po Zvirićima i oko Zvirića još od 17. st., ipak nemamo izričite potvrde da su zvirićki Grgići nastali od njih,¹⁴⁸ dok bi se to za klobučko-vitinske i one iz njih proistekle moglo prihvatići.¹⁴⁹

I konačno, razmatranje o zvirićkom rodu Grgića mogli bismo zaključiti ovako: Uzmemo li u obzir činjenicu da se Grgići na Zvirićima spominju prije Morejskoga rata, koji je izazvao veliku seobu s područja Ljubuškog, upravo sa Zvirića, a da ih nigdje ne spominje Bebićev zemljšnik iz 1704. god., držimo da su u selidbu prema mletačkom posjedu krenuli poslije, i to u više navrata. Zbrojimo li, nadalje, sve gore rečeno, od podataka iz vrela do tradicije, pretpostavljamo da je prvim odseljenicima odredište bilo granično, brdsko, područje između selâ Pline i Desana, gdje im ovo potonje postade trajno stanište, sve do posljednjih selidbi u 20. st. Drugi selidbeni val Grgića otišao je, pretpostavljamo, nešto kasnije prema Novim Selima, zaseoku Iskisli (danас se već naziva Grgići),¹⁵⁰ smještenom uza samu granicu, ali s mletačke strane. Međutim, kada su u pitanju posljednji zvirićki Grgići: Jerko i Andrija i njihove obitelji, te njihova povezanost s vitinsko-klobučkim suvremenicima, onda ne možemo izreći ni ovako

---

¹⁴⁶ Prvi se na selidbu “otisnuo” bračni par Grgo i Luca r. Barać (Miočević), što zaključujemo iz činjenice da 1787. u Klobuku krste sina Lovru, a već 1790. u “Rašnjanim” sina Ivana (usp. VMK, I, 65 i 190).

¹⁴⁷ MANDIĆ, 1999., 251-253.

¹⁴⁸ Ne bi smo smjeli baš olako prijeći preko podatka da se i uz Jeličiće javlja prezime Grgić, i to još 1720. Naime te je godine župnik župe Borovci, fra Jure Čelić, vjenčao Šimuna Šiljegovića s Katom, kćerkom p. Mije Jeličića aliti Grgića, bez naznake prebivališta i jedomu. (ASZ, ŽM 211, usp. i bilj. 121.).

¹⁴⁹ I tu se događa jedna zanimljiva pojava. Naime, podemo li od pretpostavke o povezanosti vitinsko-klobučkih Grgića i onih što se odatle poslije raseliše na razne strane uočit ćemo da se prvi put prezime Jeličić uz Grgiće javlja tek 1820. (VMV, I, str. 41, 48). Dakle, nakon skoro punih 80 godina rabljenja isključivo oblika Grgić, odjednom se pojavljuje i ovo “alijas Jeličić”, kako kod onih što ostadoše u Klobuku, tako i kod onih što odseliše dalje. Međutim, kako se to iznenadno pojavi, tako ubrzo i iznenadno iščeznu.

¹⁵⁰ Ideš li od Vrgorca prema Metkovićima Francuskom cestom u Novim čete Selima dočekati pločica s putokazom Grgići!

klimavu pretpostavku, kao što je prethodna. Dakle, i njihov je nestanak sa Zvirića, kao i nekadašnjih im susjeda Nenadića i Palinića, obavljen sutnjom vrela.

Ratno razračunavanje s dalekosežnim posljedicama

Odjek uspjeha kršćanskoga oružja pod Bećom munjevito se proširio i do ovoga zakutka Otomanskoga Carstva, gdje se protiv dojučerašnjeg progonitelja diže i "kuka i motika", i to još prije no što Venecija pristupi Svetoj ligi, odnosno prije njezinoga formalnog stupanja u rat protiv Osmanlija.¹⁵¹ Iako još nisu bile zacijelile rane ni prethodnoga krvavog pirovanja, od kojih možda najbolnija bješe, rekosmo već, gubitak vjere u mletačku pomoć sažeta u vapaju "...to ti uzdanje u svakomu", a zbog njihovoga ostavljanja na cjedilu ustaloga kršćanskog puka u prošlom ratu, ipak želja za zbacivanjem "tiranide otomane"¹⁵² bijaše jača i od rizika još jednoga ostajanja "...kako riba n(a) osekli..."¹⁵³ Pa ako je prethodni, Kandijski, rat bio i okrutniji i krvaviji, ovaj je ipak prouzročio dalekosežnije i političke i demografske procese za ovaj prostor, čije se posljedice osjećaju i danas, više od tri stoljeća poslije. Dvije ističemo: Granica koja je povučena nakon Karlovačkoga mira (linea Grimani) i koja je bezobzirno raspolutila živo i cjelovito etničko tkivo u dvije državne cjeline, ostala je takva i u idućim stoljećima sa svom svojom apsurdnošću i bez obzira na smjene vlastodržaca. Druga je bila pokretanje na seobu velikoga broja ljudi, bilo u skupnim, organiziranim, bilo u mnoštvu pojedinačnih seoba, ali, za razliku od prethodnoga rata, seoba koje nisu imale povratni značaj, odnosno, povraci su se događali tek kasnije u pojedinačnom obliku, kada je došlo do agrarne prenapučenosti novoga prostora i, k tome, u tim je seobama na ovaj prostor (u Neretvu i zapadno od nje) po prvi put pridošao pravoslavni element stvorivši nekoliko otočića¹⁵⁴ koji se, za razliku od nekolicine razasutih iveraka, ne utopiše u moru katoličanstva.

---

¹⁵¹ STANOJEVIĆ, 1962., 49. Na sjednici od 11. ožujka 1684. Senat je ratificirao tekst ugovora o pristupanju savezu s Austrijom i Poljskom, nazvanom Sveta liga, a 29. 4. iste godine Signoria je i službeno objavila rat Porti. Uz ratište na jadranskom priobalju i zaledu, ratne su se operacije vodile i na Peleponezu (Moreji), pa je po tome i dobio ime Morejski rat.

¹⁵² DESNICA, I, 281: "Quelli del confine turchesco si dimostrano pertinaci nella deliberatione di non voler d'avantaggio vivere schiavi della tirannide Ottomana..."

¹⁵³ Vidi bilj. 99!

¹⁵⁴ Dvije skupne seobe pravoslavnoga stanovništva dogodile su se tek nakon zauzeća Čitluka 1694. pod vodstvom serdarâ Knežića i Kadijevića (usp. VIDOVIĆ, 2000., 146-147).

Shvativši da je s osmanskim slomom pod Bećom i morlačkim oslobođenjem značajnoga prostora u zaledu mletačkoga posjeda u Dalmaciji izvjesnost pobjede postala očigledna, Serenissima se djelatno uključila u vojne operacije od kojih je značajan dio njih vođen i na području Neretve. U samom početku rata Neretva je za Mlečane imala sporedan značaj, ali su ipak do konca 1684. god. i tu zauzeti Opuzen i Norin.¹⁵⁵ Kako im je nakon osmanlijskoga protunapada i gubitka Norina 1686. god. bio ostao samo Opuzen,¹⁵⁶ Mlečani su željeli ojačati svoj utjecaj i na tom području, pa su u studenom 1688. ponovno zauzeli Norin,¹⁵⁷ čega je izravna posljedica bilo pokretanje kršćanskoga stanovništva, prvenstveno oko Ljubuškog i Vrgorca, u tzv. Bebićevu seobi.

Od mnoštva selidbenih valova, ovaj nam valja istaći, jer se on neposredno tiče i samih Zvirića. Seobu je, u suradnji sa zaostroškim fratrima, izveo krajem 1688. god.¹⁵⁸ serdar Mate Bebić¹⁵⁹ prevevši na mletačku stranu iz okoline Ljubuškog 150 obitelji s oko 1500 osoba, među njima 200 probranih za oružje, a isti su sa sobom doveli i 8-9 tisuća grla stoke.¹⁶⁰ Privremeno stanište, što im ga odredi providur Cornaro, bijaše na području opustjеле Baćine i njezine okolice, a isti im uputi glavare makarskom providuru da ih primi, preda im zastave, učini točan popis

---

¹⁵⁵ STANOJEVIĆ, 1962., 61.

¹⁵⁶ ISTO, 68.-69.

¹⁵⁷ ISTO, 95.

¹⁵⁸ Najvjerojatnije 30. 11. ili 1. 12. 1688, a svakako između 29. 11. i 5. 12. iste godine, kako to argumentira don Rade Jerković. (usp. VIDOVIC, 2000., 141).

¹⁵⁹ Iako je serdar Bebić bio glavar tih obitelji i pod osmanskom vlašću, imajući pri tome status buljukbaše i dobivši, kao počast, od samoga paše pušku srebrom okovanu, on se ipak odlučio na seobu. (usp. VIDOVIC, 2000., 141). Taj njegov čin bijaše višestruko uvjetovan. Osim onoga što možemo prepostavljati, a to je da je i kod njega, koji je imao povlašten status, tinjala želja da se otarasi osmanjskoga gospodstva, zasigurno su bila i još dva itekako pritiskujuća razloga: S jedne strane izloženost napadajima od strane kršćanskih hajduka, jer su ostajali lojalni Osmanlijama (usp. SOLDO, 1993., 61), a s druge strane, jer su kao takvi (lojalni) bili prinuđeni napadati kršćane, neprijatelje Osmanlija, što, uostalom, i sam Bebić izjavljuje na sastanku sa zaostroškim fratrima u Zavalu kod Jezera. (usp. VIDOVIC, 2000., 141).

¹⁶⁰ Stanojević kaže iz tri sela iz okoline Klobuka. (usp. STANOJEVIĆ, 1962., 121), dok don Rade i imenuje ta tri sela: Bijača, Hardomilje i Zvirići. Nama se čini da to neće biti samo iz ta tri sela, jer nikako nije moguće da ta tri sela imaju tada toliki broj ljudi. Dapače, mislimo da to nije bilo ni samo iz okoline Klobuka, odnosno Ljubuškog, već iz šireg područja zapadne Hercegovine i okoline Vrgorca, a vjerojatno je značajniji dio bio iz okolice Ljubuškoga. (usp. VIDOVIC, 2000., 141). Vjerojatno će jedna pomnija antroponomijska raščlamba moći dovesti do utvrđivanja doseljenog dijela neretvanskoga stanovništva, kao i mjesta njihova prvotnoga prebivanja.

svih duša, te da im odredi straže za njihovu veću sigurnost.¹⁶¹ Dakle, sada umjesto opustjeli Baćine, opustjela Ljubuška krajina, opustjeli Zvirići!

U "mrvljenju" osmanlijskoga otpora u Neretvi, koje završi zauzimanjem njihova najznačajnijega tamošnjeg uporišta Čitluka, sudjelovale su i ove izbjeglice kojima skučenost novoga prostora prebivanja i ograničenost izvora preživljavanja, bijaše važan pokretački čimbenik, tako da su posjedu Serenissime do rečenoga zauzeća Čitluka 20. lipnja 1694. bili prisrbili veliki dio prostora s desne strane Trebižata, gotovo do samih njegovih zidina.¹⁶² O tome da su Zvirići doista bili oslobođeni prije Čitluka govori nam i investitura općega providura Dolfina od 1. lipnja 1693., kojom dodjeljuje 40 (?) kampa zemlje Bartulu Jelaviću "...di terra di Nuovo aquisto in luoco dicto Zuirichi in contrata di Gabella di Narenta furono del capitano Alaga Bilalovich et capitano Chiatipovich..."¹⁶³ Međutim, čini se da je Jelavićevo uživanje, ako ga je uopće i bilo, ovoga posjeda bilo kratkotrajno, jer je granična crta, linea Grimani, povučena nakon Karlovačkoga mira,¹⁶⁴ ostavila područje ovoga sela Osmanlijama.¹⁶⁵

Je li činjenica spominjanja Zvirića kao izvorišta Bebićeve seobe, njegov smještaj na samoj crti međusobnoga hrvanja i ne spominjanje ni jedne osobe iz toga razdoblja, u dostupnim nam izvorima, s naznakom

---

¹⁶¹ ISTO.

¹⁶² VEGO, 1981, 222.: "Mihajlo Zubac-Radmanović iz Broćna, iz Paoče, osvojio je Zviriće kod Ljubuškog i Jasenice kod Čapljine 1693. godine."

¹⁶³ DAZ, Spisi općeg providura Daniela Dolfina (1692.-1696.), knj. 3, 116v. Ako je Zubac-Radmanović doista bio predvodnik pothvata oslobađanja Zvirića, postavlja se pitanje kako on ne dobi ovako značajnu investituru, a dobi je Jelavić?!

¹⁶⁴ Mir u Karlovima potpisana je 26. 1. 1699. ali je mletački opunomoćenik na isti stavio potpis nekoliko tjedana nakon toga u Beogradu. (usp. STANOJEVIĆ, 1962., 170). Samo razgraničenje završeno je potpisivanjem zapisnika o istomu 14. 2. 1701, a sultan ga je ratificirao tek u prosincu 1703. (usp. ISTO, 175).

¹⁶⁵ KOVACHEVIĆ, 1973., 294. Zanimljivo je pogledati opis granične crte koja prolazi kroz područje sela Zvirića i njegove bliže okoline: "...- zatim se prijede ponovo preko velike šume, pa trinaesta gromila, koja je postavljena na kamenu, iznad obradivog zemljišta Bebića, na desnoj strani puta i brda Plitne kamenice;

- zatim strmu pa ponovo kroz veliku šumu i, prošavši ispod sela Bijača, koje ostaje Visokoj Porti, postavljena je četrnaesta gromila iznad mjesta pod nazivom Rotni dolac, na rubu lijeve strane brda Dragovija;

- zatim se prijede uvala Rotni dolac i šuma, pa petnaesta gromila ispod brda Garište, na lijevoj strani puta;

- zatim se prijede preko uvale i potoka, pa šesnaesta gromila koja je postavljena na brdu Krstine, iznad 'velikog jezera', naprema tvrđavi Stara Gabela;

- zatim se prijede uvala pa na mjestu pod nazivom Crnić, sedamnaesta gromila u dužini hrastovog stabla, na stijeni, na rubu jezera, s donje strane izvora Alečkovac..."

prebivališta u Zvirićima (osim spomenute Jelavićeve investiture), znak potpune opustjelosti i demografskoga rasapa toga sela?!

Grgurinovići - neretvanska posebnost zviričkoga podrijetla?

Ako smo za Grgiće, zbog čestotnosti njihova pojavljivanja, mogli reći da ih ima u, takoreći, svakom trećem selu, onda za Grgurinoviće, koji su s etimološki istoga panja, možemo reći da su unikat Poneretavlja.¹⁶⁶ Osim korijena imena s Grgićima ih veže i vrijeme zajedničkoga življenja na Zvirićima. Iako Grgurinovićima prvi izričit spomen prebivališta u Zvirićima nalazimo tek 1703. god., ipak njihovu pojavu razmatramo u kontekstu Morejskoga rata, i to zbog više razloga.

U prvom se redu to odnosi na spomenutu Bebićevu seobu, gdje vezano za nju i rod Grgurinovića, posebno u oči upadaju naglasci na njihovo polazište i odredište: Zvirići i Brista.¹⁶⁷ Iako se među harambašama predvodnicima te seobe ne spominju Grgurinovići,¹⁶⁸ oni se spominju nešto kasnije i to baš kao harambaše i glavari sela Brista.¹⁶⁹ Dodamo li k tome i činjenicu da su po predaji, zabilježenoj kod borovačkih Grgurinovića,¹⁷⁰ isti doselili iz Briste, a u Bristu iz Zvirića, mogli bi, uz ostale podatke, smatrati da su oni izvorni zvirički rod. Međutim, ta bi slagalica bila u redu da nije nekih zbulujućih podataka. Primjerice, u

¹⁶⁶ Prema popisu iz 1948. bili su zastupljeni u samo 11 naselja u RH sa 127 nositelja u oko 30 kućanstava. Izuzmemli susjednu Baćinu, izvan Poneretavlja ih se nalazilo smo 11: Čačinci kod Orahovice 8(1), Daruvar 1(1), Županja 1(1) i Šibenik 2(1), a i ti su, očigledno je, nedavni su doseljenici odatle. (usp. Leksik, 1976., 205). Da ovi "slavonski" nisu iz one selidbe 1941. kada je u kotar Podravska Slatina iselio Stipan Grgurinović iz Borovaca s obitelji (usp. VIDOVIĆ, 2000., 195)? Popis, pak, iz 2001. nalazi ih 270 u RH, s najvećom zastupljenosti u Pločama (usp. HER, 405).

¹⁶⁷ U odluci izdanoj neposredno nakon provedene seobe, 1. 12. 1688. naglašava se da su sposobni za oružje iz novoprstigle skupine obvezni čuvati Desne, Prnjare, Vidonju, Bristu i okolinu, a kao prijašnje stanište navode im se Bijača, Hardomilje i Zvirići. (usp. VIDOVIĆ, 2000., 141).

¹⁶⁸ Uz serdara Bebića, kao predvodnici seobe spominju se 4 harambaše: Grgur Bebić, Nikola i Bartul Jelavić, te Mijo Žderić.

¹⁶⁹ Tako 1736. harambaša Duje Grgurinović (usp. ASZ, fasc. 8, svež. 10, 114v.), a još prije njega, 1728. otac mu Marko (usp. GLIBOTA, 2006., 178), koji se spominje i pri sastavljanju zemljишnika 1704. kao posjednik 363 tavole u dolini Duboka kod Briste, ali bez harambaške titule (usp. DAZ, Katastri Dalmacije, knj. 26, 38). Na istome mjestu upisano je da njegovo kućanstvo ima 8. čeljadi, a Glibota pri obradi ovoga zemljишnika za ovoga Grgurinovića veli da dobiva 7 kampa, što mi ne uspjesmo iščitati (usp. ISTO, 157).

¹⁷⁰ VIDOVIĆ, 2000., 195.

zaostroškoj matici: "Adi 6. maggio 1703. - Vinča ja B.(?) Cvitka Marinovića Pavla sina iz Baćine s Matijom čerju Matijaša Gargurinovića iz Tuzibilje p.(o) n.(aredbi) s.(vete) m.(ater) c.(rkve). Svidoci: Stipan Kalebović sin Marka Kaleba iz Pasičine, Andria Gargurinović sin Matoša Gargurinovića i Zvirića (!), Cvitko brat Stipanov. I ovo biše svidoci i svati."¹⁷¹ Vidimo da Matijaš Grgurinović s Tuziblja udaje kćer Matiju i da je "svidok" na tome vjenčanju Andrija Grgurinović Matošev sa Zvirića. Ako su Matijaš i Matoš iste osobe, postavlja se pitanje kako to da je otac na Tuzibelju, a sin istodobno na Zvirićima u Turskoj? Matijaša s "Tuzibilje" nalazimo još 1692. god. kao kuma na krštenju Lovri, sinu kneza Ivana Pul(j)anovića,¹⁷² a na Zvirićima 1719. god. nalazimo Janju Grgurinović, kćer Matijevu prigodom udaje za Grgura Grubišića iz Ardomilja, što je i posljednji spomen Grgurinovića u tome selu.¹⁷³ Inače, prvi spomen ovoga roda na ovome području uopće nalazimo 1678. god. prigodom krštenja Mije Grgurinovića Jurina i Lucijina, ali bez pobliže oznake prebivališta.¹⁷⁴

Prema istraživanju don Rade Jerkovića, Grgurinovići su u praskozorje Drugoga svjetskog rata zatečeni na području Poneretavlja u Borovcima, Kominu, Pasičini (Bristi), Plini i kao Kešine u Vidu.¹⁷⁵ Budući da su tadašnji Grgurinovići u Kominu plod nedavne seobe iz Briste,¹⁷⁶ kao i oni u Plini iz nešto starije seobe iz istoga mjesta,¹⁷⁷ to ćemo ih ostaviti po strani, a s nekoliko riječi osvrnut ćemo se na Grgurinoviće u ostala tri mesta.

Vidjeli smo, najraniji spomen ovoga roda s naznačenim mjestom prebivališta bio bi onaj Matijašev s Tuziblja iz 1692. god. Kako se isti javlja desetak godina poslije s prebivalištem u istome mjestu, a istodobno mu se spominje sin Andrija kao žitelj Zvirića, ostaje nam nejasnom ta činjenica dvojnoga stanovanja. Je li i Matijaš otisao s Bebićevom seobom 1688. god. na područje Baćine, odnosno Briste, pa se odatle, kako su

¹⁷¹ ASZ, ŽM 210, 30v.

¹⁷² ASZ, ŽM 201, 7.

¹⁷³ ASZ, ŽM 211. Vidi bilj. 121.

¹⁷⁴ ASZ, ŽM 198, 36: "Ja isti (fra Matij Broćanin) i isti dan (2. 8bris 1678.) karst Mihovala Gargurinovića sina Jurja Gargurinovića i njegove zakonite žene Lucie. I bi kum Ivan Jelavić." Ovaj bi Mihoval mogao biti istovjetan Mijom Grgurinovićem starješinom kućanstva u Bristi 1728.

¹⁷⁵ VIDOVIC, 2000., 195, 394, 411, 470.

¹⁷⁶ ISTO, 239. Don Rade veli da su tada (neposredno prije Drugoga svjetskog rata) imali jedno kućanstvo doseljeno prije 15 god. iz Briste.

¹⁷⁷ ISTO, 411. Prema don Radi imali su 1940. šest kućanstava, a doseliše iz Briste prije 100 godina.

potiskivani Osmanlije,¹⁷⁸ postupno vraćao starim staništima, zaustavivši se na Tuzibelju, a dio obitelji produžio prema Zvirićima, ostaje nam samo nagađati!? Bili oni tu starosjedioci ili došli na malo prije pretpostavljeni način, nije toliko bitno koliko činjenica da uskoro promijeniše prezime i pod njim održaše suslјednost sve do danas. Naime, danas u Vidu ne postoji nitko s prezimenom Grgurinović, ali postoje Kešine,¹⁷⁹ kojima nadimak¹⁸⁰ nekoga njihovog pretka postade pravo prezime. Iako se pri gore spomenutom vjenčanju iz 1703. god. Matijaš Grgurinović ne spominje kao pokojni, ipak mu ne nalazimo ni traga, ni glasa iduće 1704. god. u zemljšniku Bebićeve serdarije. Tada je zabilježeno da u Staroj Gabeli (Vidu) i njezinoj sastavnici Orepku Nikola Gregorinović sa sedmero ukućana dobiva 4 kampa i 509 tavola zemlje.¹⁸¹ Je li nadimak Kešina nosio Nikola ili netko od njegovih predaka, ne znamo, ali znamo, za razliku od don Rade Jerkovića,¹⁸² da ga prvi put, i to u funkciji prezimena, nalazimo 1719. god. kod njegove žene Mande.¹⁸³ Da je Manda njegova žena, saznajemo iz upisa njezine smrti koja se dogodila koncem iste godine,¹⁸⁴ dok je Nikola umro tri godine poslije.¹⁸⁵ Zbog toga u zemljšniku Ivana Krstitelja Camozzinia iz 1728. god. u Vidu nalazimo Tomu Grgurinovića, vjerojatno Nikolina sina, kao starješinu četveročlanoga kućanstva,¹⁸⁶ a isti

---

¹⁷⁸ Znano je da su Mlečani oslobođili Gabelu (Čitluk) u lipnju 1694. pa bi bilo logično očekivati da se s onoga stješnjenoga prostora gdje "pade" seoba, šire po novooslobođenom prostoru, pa i po onome s kojega krenuše, a koji kasnije ponovno pripade Osmanlijama.

¹⁷⁹ Prezime ovoga oblika bilo je 1948. zastupljeno u samo 5 naselja RH s, očigledno, maticom u Vidu: Vid 36(7), 2(-), a ostala četiri naselja zajedno 12(4)(-)(usp. Leksik, 1976., 292). U Vidu su nastanjeni upravo u zaseoku Tuzibelj (usp. Vrčić, 204), gdje 1692. nalazimo Matijaša Grgurinovića. Vrčić na istome mjestu donosi i predaju o njihovu podrijetlu od Prozora!

¹⁸⁰ Prezime je najvjerojatnije nadimačkog postanja. Nosić sličnom prezimenu - Kešić, motivaciju nastanka nalazi u tur. kesis←per. kešiš, u značenju pop (usp. Nosić, 1998., 205). Mihajlović, pak, navodi dva značenja riječi *keša* - star čovjek, starkelja i konj ili vol s biljem na čelu ili nozi. K tome nadodaje i mogućnost nastanka od grč. antroponima Kesarije, naglašavajući ipak prostornu ograničenost ovakve etimologije. Isti odbacuje Šimundićevu izvođenje imena slavonskog naselja Kešinci iz mađ. *kese* = čovjek svijete kose, pravdujući to činjenicom spomena osobnog imena Kešin u oblasti Brankovića u Srbiji još 1455. Usp. MIHAJLOVIĆ, 2002., 532.

¹⁸¹ DAZ, Katastri Dalmacije, knj. 26, 47.

¹⁸² On mu prvi spomen navodi u 1774. god. (usp. VIDOVIĆ, 2000., 470).

¹⁸³ ASZ, ŽM 211, 20. Manda Kešinova iz Vida bila je kuma na krštenju 2. 5. 1719. Jelini Marka i Mande Marićić iz Podveležja. Vidi bilj. 121.

¹⁸⁴ ISTO, 15. "Pode s ovoga svita na bolji Manda domaćica Nikole Kešine aliti Grgurinovića..."

¹⁸⁵ ISTO, 22. Umro je 5. 12. 1722.

¹⁸⁶ GLIBOTA, 2006., 182.

je starješina šesteročlanoga kućanstva u istome mjestu i 1744. god.¹⁸⁷ Vjerojatno je do konca 18. st. prvotno prezime Grgurinović iščezlo, tako da 1792. god. nalazimo samo oblik Kešina.¹⁸⁸

Također smo već spomenuli da je obitelj Grgurinovića u Bristi bila glavarska,¹⁸⁹ ali osim njih tu susrećemo i druge, obične seljačke. Suvremenik je Marka Grgurinovića i, vjerojatno njegov brat, Ivan Grgurinović kojega prvi put susrećemo 1700. god. u ulozi krštenoga kuma Vidu Talajiću, sinu čuvenoga harambaše Šimuna Talajića i žene mu Ružice.¹⁹⁰ Vjerojatno su potomci i Ivanovi i Markovi živjeli u istome kućanstvu sve do 1728. god., jer, vidjeli smo, te je godine u Bristi zatećeno samo jedno kućanstvo na čelu s Markom. Kao i Marko, i Ivan je mrtav do 1733. god., jer te godine u Bristi nalazimo njegove sinove, Petra i Nikolu, kao starješine kućanstava, te Markova sina Duju kao starješinu trećega Grgurinovića kućanstva.¹⁹¹ Isti se nalaze u istoj ulozi i u popisu iz 1736. god.,¹⁹² dok do 1744. god. ostaje samo Nikolino i Dujino kućanstvo.¹⁹³ Do početka 19. st. Grgurinoviću su u Bristi narasli na 5 kućanstava i 28 čeljadi,¹⁹⁴ a do 1940. god. na 12 kućanstava.¹⁹⁵

---

¹⁸⁷ NAS, M 67, 381v.

¹⁸⁸ NAS, M 20. Te godine tu je upisano deveteročlano kućanstvo Kešina.

¹⁸⁹ Kao istaknuto obitelj Bebića seobe, ističe ih i Kačić: "...Ima Bebić silne arambaše koji nama puno dodijaše: *Talajića i Batinovića i deliju Grgurinovića...*" ili "...Kažu starci tića sokolića, arambašu Grgurinovića, vjera moja, na glasu junaka, po imenu silenoga Marka, a od Briste, sela malenoga: robi zemlju cara silenoga, junački je Marko vojevao i cetiri glave odsikao..." (usp. KAČIĆ - Miošić, 1988., 780-783).

¹⁹⁰ ASZ, ŽM 207, 69v: "Adi 15. di giuno 1700.-Karsti ja fra Bono Bagalović Vida sina Šimuna Talaića i njegove zakonite žene Ružice. Ibih (?) kum Ivan Gargurinović." Znano je da je Šimun bio zarobio oca fra Lovre Šitovića, koji mu je kao jamca do isplate otkupio ostavio svoga sina Hasana, kasnijeg fra Lovru, tvorca *Pisme od pakla*, koju "...složi u harvatski jezik..." i Gramatike latino-iliričke, koju napisala, kako sam reče, da bi otklonio razloge zbog kojih "...mnozi narodi... lašnje nauče Gramatiku nego mi Hrvati." (Usp. Šitović, 2005., 307 i 314; NIKIĆ, 2001., 17-50).

¹⁹¹ NAS, M 67, 300v i 300r. Petar p. Ivana ima 30 god. i tročlano kućanstvo, Nikola p. Ivana 27 god. i samo ženu Vidu, te Dujam p. Marka 33 god. i četiri člana kućanstva. Očigledno, nedavno se dogodila dioba zajedničkoga kućanstva.

¹⁹² ASZ, fasc. 8, svež. 10, 114.

¹⁹³ NAS, M 67, 379r. U ovome popisu uz šestočlano Dujmovo tu je isto toliko i Nikolino kućanstvo.

¹⁹⁴ NAS, M 113. U stanju duša iz 1806. u Bristi su im zatećena sljedeće kućanstva: Mate (28 god.) p. Ilije s 5 članova, Luke (63 god.) p. Nikole s 5 članova, Jure (41. god.) p. Mije sa 7 članova, Ante (72 god.) p. Duje sa 8 članova i Jure (20 god.) p. Martina s 3 člana.

¹⁹⁵ VIDOVIĆ, 2000., 394.

Prema don Radi Jerkoviću, također spomenusmo, Grgurinovići bi u Borovcima bili podrijetlom iz Briste, kamo pristigoše seobom iz Zvirića. Je li ta predaja plod maglovitoga sjećanja da su Grgurinovići doista prebivali na Zvirićima, odakle bi ih vihor Morejskoga rata i Bebićeva seoba odnijeli u Bristu, pa se stabiliziranjem stanja primakoše starim obitavalištima, ostaje nam također maglovitim. Kako u Bebićevu zemljишniku iz 1704. god. nalazimo samo dva kućanstva Grgurinovića, jedno u Bristi, drugo u Vidu, to bi ova tradicija mogla odgovarati istini. Međutim, kako u tom istom zemljишniku ne nalazimo neka kućanstva koja su tu jamačno tada bila, to ne isključujemo mogućnost da i kućanstvo iz kojega potekoše borovački Grgurinovići nije njime zahvaćeno. Bilo kako bilo, činjenica je da od svih ovih trojih Grgurinovića, najmanje podataka nalazimo o ovim borovačkim. Prvi im spomen u tome selu susrećemo 1729. god. pri zabilježbi smrti Jele Grgurinović Stipanove.¹⁹⁶ Osim njih dvoje, u cijelom 18. st. u Borovcima nalazimo samo bilješku smrti još jedne Jele Stipanove 1731. god., te smrti dvojice Ivana, jednoga 1731. god. i drugoga 1754. god., za kojeg je navedena i dob: 20 godina! Ostaje upitnim kako to da je ovako malo njihovih spomena u izvorima 18. st., a na početku 19. st. u tome selu nalazimo im 4 kućanstva s 39 članova?¹⁹⁷ Ne krije li se odgovor na to pitanje u predaji o podrijetlu borovačkih Manenica od Grgurinovića?¹⁹⁸ Lovre Manenica, rođeni Borovčan, ne prihvata ovakvo tumačenje podrijetla svoga roda i drži da su "zbrku" zakuhali fra Ante Levro,¹⁹⁹ fra Petar Kaer i don Rade Jerković.²⁰⁰ Prvi, jer u maloprije spomenutom popisu iz 1806. god. Manenice donosi pod Grgurinovićima, a druga dvojica, jer na temelju jednoga podatka u maticama i oslanjajući se na fra Levru, izvlače takav

---

¹⁹⁶ ASZ, ŽM 211, Vidi bilj. 121!

¹⁹⁷ NAS, M 113. Tada su tu sljedeći Grgurinovići: Mate (28 god.) p. Stipana sa 7 članova, Ciprijan (42. god.) p. Jure sa 6 članova, Ivan (29 god.) p. Mate sa 6 članova, te Dujam (37 god.) p. Stipana sa 20 članova. Pisac knjige o Borovcima, i sam Manenica, govori na temelju tog popisa o pet kućanstava Manenica iskazanih kao Grgurinovića (usp. MANENICA, 1996., 66). Međutim, mi pozornim iščitavanjem nađosmo samo četiri, maloprije spomenute.

¹⁹⁸ VIDOVIĆ, 2000., 195. Predaju donosi don Rade i kaže da su Manenice u Borovce doselili iz Zvirića preko Resne Kose. Je li to u stilu one pučke "prikolice, okolo je bliže", budući da su Resna Kosa i Zvirići na različitim stranama svijeta gledano iz Borovaca? Uz predaju don Rade donosi i podatak da u Borovcima 1941. zatječe 2 kućanstva Grgurinovića i 12 Manenica.

¹⁹⁹ MANENICA, 1996, 66. Manenica ga "krsti" umjesto Levro, kao Lovro.

²⁰⁰ ISTO.

zaključak.²⁰¹ Prema njemu, uzrok miješanja Grgurinovića i Manenica bio bi u tome što "...Stipan Grgurinović je bio rođen od Maneničke i po majci je dobio pridjevak Maneničić, što je onda bilo često, pa i kasnije, da se nekoga naziva po majci".²⁰²

Pogledajmo ukratko kako stoje Manenice i vrela! Prvi im spomen nalazimo 1698. god., kada Jure i Manda Manenica krste sina Stipana.²⁰³ Prebivalište im nije spomenuto, a upada u oči da je tom prvom Manenici ime Jure, isto kao i prvom Grgurinoviću, samo je ovome potonjem spomen 20 godina raniji i žena mu nije Manda, već Lucija. I još nešto: Čamariće nešto kasnije nalazimo upravo kao žitelje Briste!²⁰⁴ Gotovo istodobno Manenicama spomen nalazimo i u Borovcima²⁰⁵ i u Bristi, ali ipak prije u Bristi.²⁰⁶ Znači li to da don Rade ipak ima pravo, iako im više nikada ne nalazimo spomena u tome selu? Prema ovome moglo bi se reći da u predaji ima zrnaca istine, pa ako se seoba doista dogodila kako ona hoće, onda se to moralno zbiti prije 1744. god. Naime, uz još nekoliko spomena razasutih po zaostroškim maticama, popis iz 1744. god. nalazi čak tri kućanstva

²⁰¹ Budući da Manenica ne navodi gdje to Kaer spominje, to se i ne mogosmo obavijestiti o njegovoj tvrdnji. Don Rade, pak, iznosi takav zaključak, jer u matici (ne navodi u kojoj) nalazi za 1760. podatak o upisu oblika Grgurinović alias Manenica (usp. VIDOVIC, 2000., 194).

²⁰² MANENICA, 1996., 66. Točno je da postoji slučajeva, i sami smo se uvjerili u našem istraživanju, da sin uzima prezime majke, iako mu otac ne dolazi u majčinu, odnosno tastovu, kuću i možda naslijeduje imanje. Dakle, i sami smo uočili takvu pojavu, ali ukoliko je i ovdje taj slučaj ili ako možda doista Grgurinović ulazi u kuću Manenica, onda se postavlja pitanje kako svi ostali Maneničići uzimaju prezime Grgurinovića? Zar ne bi trebalo u takvome slučaju biti obratno: Da i kućanstvo Grgurinovića "poveća" brojnost Manenica? Dakle, logično bi bilo u takvom slučaju da se obitelj ne zove po očevu prezimenu, nego po majčinu, a 1806. vidimo suprotno: Ne samo majčina već i sve ostale obitelji Manenica uzimaju prezime Grgurinović, što se ne može pravdati udajom Maneničke za Grgurinovića. Samo ostaje pitanje je li doista župnik Levro mogao tek tako učiniti grešku i iz "čista mira" ili neznanja svrstatи Manenice u Grgurinoviće?

²⁰³ ASZ, ŽM 207, 61r -62v: "Karsti ja fra Agustin sina Jure Manenice i njegove prave žene Mandi(?). Bi ime ditetu Stipan. A bi (?) mu kum Gargur Ćamarić. Miseca sarpnja na 12. 1698."

²⁰⁴ ASZ, 2v, 14. 12. 1721.

²⁰⁵ ASZ, ŽM 210, 43v: "Adi prima Obra 1725. Struzi.-Vinča ja fra Mijo Andrijević iz Lavčanja petra Vukovića iZtrugova s Ivanom čerom Nikole Eraka iz Pline. Bi svidok Jure Vladmirović (brisano, pa ponovo pisano, m. o.) iZtrugova (!) i Gargur Batinović sRuinice (!) i Mijo Manenica iZborovac (!)." U ovome upisu očigledno je brisanje prvotnog prezimena i preko toga upisivanja novoga - Vladmirović! Najvjerojatnije fra Lukin "zahvat"!

²⁰⁶ ASZ, ŽM 207, 27v: "Adi 5. 7bre 1723. Brista -Karsti ja fra Filip Žd(e)rić Luku sina Stipana Maneničića i njegove nezakonite (!) žene Jeline Boine (?) čeri. Bih kum Jure Vučković. Z Briste svi (!)."

Maneničića u Borovcima: Dujino s 8 članova, Jurino s 5 članova i Stipanovo s 4 člana, a nijedno Grgurinovića.²⁰⁷ Stoga, stvarno čudi da je nešto više od pola stoljeća kasnije potpuno obrnuto stanje: nijedan Manenica, a 4 kućanstva Grgurinovića! Raščlambom imenskoga fonda kod ova dva roda, a na temelju podataka iz matice kojih i nema baš mnogo, nismo uspjeli utvrditi njihovu međusobnu povezanost ili čak istovjetnost.²⁰⁸

Ako bismo za kraj htjeli rezimirati razglabanje o ovome rodu, najbližom nam se čini sljedeća pretpostavka: Ovaj, imenom jedinstveni rod u hrvatskom narodu, sa „žarištem“ naseljenosti u Poneretavlju, vrlo je lako mogao tu dospjeti iz Zvirića u seobi izvedenoj pod vodstvom serdara Bebića za vrijeme Morejskoga rata. Prva baza nakon odlaska sa staroga ognjišta bijaše im Brista, gdje im jedan dio susljednost održa do danas, a jedan dio u više novih selidbi ode u obližnja neretvanska sela i dalje u svijet. Prvi, koji se još u tijeku rata odseliše natrag, bliže Zvirićima, bijahu oni u Vidu,²⁰⁹ gdje s vremenom promjeniše prezime u Kešina, a od ostalih u Bristi neki se kasnije odlučiše na seljenje, svakako poslije završetka i toga i Maloga rata, i to najprije prema Borovcima, a kasnije prema Plini i još kasnije prema Kominu. Ostaje nerazjašnjena njihova povezanost s rodom Manenica, ali da ona postoji, to je nedvojbeno. Ovo bi bio najkraći „scenarij“ i zaključak o razvitku i selidbenim kretanjima ovoga roda, ali, naglašavamo, samo jedan, nama najvjerojatniji, od mnoštva mogućih.

Stabiliziranje političkih prilika, kao najava demografskoga smiraja i novoga rasta

Iako su Mlečani ostvarili značajne uspjehe u Morejskom ratu na jadranskom dijelu bojišnice, ipak to nisu kapitalizirali na mirovnim pregovorima i u postupku razgraničenja. Dapače, izigrani u Karlovциma²¹⁰ ne samo od

---

²⁰⁷ NAS, M 67, 382v.

²⁰⁸ Na žalost, nismo uspjeli doći do matice s upisom *Grgurinović zvani Manenica* (usp. Vidović, 2000., 194 i MANENICA, 1996., 65), pa da na temelju njene raščlambe rasvijetlimo o čemu se zapravo radi.

²⁰⁹ Moguće da su tu doselili i izravno iz Zvirića, kada u seobi jedan ogrank ostade tu, a drugi produži prema Bristi, a nije za isključiti ni pretpostavka da su još za vrijeme prebivanja na Zvirićima imali dvojno imanje, na obadva mjesta, pa čak ni to da su izvorno vidski rod.

²¹⁰ Skoro dvadesetljetno ratno razračunavanje između Osmanlija i saveznika okupljenih u Svetoj ligi, dovršeno je konačno pregovorima u Srijemskim Karlovциma potpisivanjem najprije (26. 1. 1699.) mirovnog ugovora između bečkog dvora i Porte, a desetak dana poslije potpisivanjem i „vječnog mira“ (6. 2. 1699. u Beogradu) između Republike sv. Marka i Porte, a kojeg je sultan ratificirao tek 15. 4. 1701. (usp. PELIDIJA, 1989., 16 i 41).

Turaka, već i od ratnih saveznika Austrijanaca,²¹¹ oni su nakon povlačenja granične crte morali napustiti značajno područje stečeno na oštrici mača. Prvenstveno se to odnosi na područje od Neretve do Herceg Novog čime se Dubrovačka Republika oslobođila smrtonosnoga zagrljaja i čijim je nastojanjem zapravo i ishođeno mletačko povlačenje s toga područja.²¹² Ako su se Mlečani zbog zakulisnih razloga morali povući s oslobođenih područja u dubrovačkom zaleđu, nije jasno zašto su to učinili i s područja oko Ljubuškog za koje znamo da su ga bili oslobođili i koje je mirovnim ugovorom opet pripalo Osmanlijama.²¹³ Je li se tada prołomio uzdah razočaranja i rezignacije ljudi što bijahu pogodeni takvim raspletom, kao što ga "iscijedi" fratar Šilobadović nakon sličnoga raspletanja situacije poslije Kandijskoga rata ili kao što to nakon ovoga zavapiše seljaci Popova,²¹⁴ ne znamo, ali znamo da granica pomaknuta tim mirom na sjeverne obronke Zveča, Šubira i Po/Zle Gore, brdskoga područja što s juga okružuje ljubušku dolinu, ostade zacementirana za iduća stoljeća. Ovim mirom nastupilo je uistinu neuobičajeno dugo razdoblje za ovaj prostor

---

²¹¹ VIDOVIĆ, 2000., 83.

²¹² Čosić i ostali, 1999., 15. Svjesna da joj nema života ostane li u "zagrljaju" mletačkoga lava, Dubrovačka je Republika uložila svu svoju diplomatsku vještina i značajne iznose novca i darova da se iz istoga iščupa. Može se zamisliti kako joj je lagnulo kada je mletački predstavnik u Srijemskim Karlovcima Carlo Ruzzini bio primoran prihvati zahtjev Portina predstavnika Maurocordata, kojem se priklonila već prije "skuhana" Austrija, da granična veza između Osmanskog Carstva i Dubrovačke Republike mora ostati neprekinuta.

²¹³ Da je na području Ljubuškog bio oslobođen bar dio s desne strane rijeke Trebižat govori nam, uz već prije spomenutu dodjelu zemlje Jelavićima na Zvirićima, i nekoliko investitura općeg providura za to područje: Harambaši Juri Dugaševiću i njegovim ljudima dodijeljena je 14. 5. 1694. zemlja u Vojnićima "...mjestu koje se nalazi između Vrgorca i Ljubuškogod..." (189r.-190v.); Ivanu Dugaševiću i Stipanu Vuliću lipnja 1694., dodjelnicom izdanoj u Čitluku, zemlja u Veljacima (214r); Juri Jeličiću lipnja 1694., dodjelnicom izdanoj u Čitluku, zemlja u Orahovljiju, Vojnićim i Rastoku 216v.r; serdaru Mati Bebiću zemlja Plase i Kloku u Jezercu, dodjelnicom izdanom lipnja 1694. u Čitluku (217v.r.); braći Šalinovićima zemlja u Visokoj (?) i Vašarovićima dodjelnicom izdanom lipnja 1694. u Čitluku(219r.); Jakovu Jeličiću zemlja u Orahovju dodjelnicom izdanom lipnja 1694. u Čitluku (219r.); serdaru Juri Dugašu (!) zemlja u Klobuku "...u susjedstvu vrgoračke tvrdave dodjelnicom izdanom 1. 5. 1695. (311r.-312v.); Petaru Jelaviću zemlja u Vojnićima dodjelnicom izdanom svibnja 1695. (312r.-313v.), itd. (usp. DAZ, DAZ, Spisi opć. prov. D. Dolfinia 1692.-1696, knj. 3, s brojevima listova iza svakoga pojedinog navoda). Dakle, od Klobuka, preko Vojnića, Veljaka, Orahovlja, Rastoka, Visoke (?) i Vašarovića (najraniji do sada poznati spomen ovoga sela), do Jezerca i Zvirića, sve selâ s desne strane Trebižata.

²¹⁴ VIDOVIĆ, 2000., 83. Na glas da će ponovno pripasti Osmanlijama, glavari puka iz Popova 7. 6. 1699. pišu opć. prov. gorko mu spočitavajući "Zašto ste nas uveli u rat s Turcima, a sad nas prepustate u njihove ruke... Ako nas pustite Turcima zaklet ćemo našu djecu, da nikad više ne pređu pod krilo duždevo, ako bi im se pružila prilika..."

bez ratnih razračunavanja, pa ga nije osobito pogodio ni tzv. Mali ili Sinjski rat, koji je ponovno izbio između ova dva stara protivnika, nedavno prisegnuta na “vječni mir”.²¹⁵ Demografsko vrenje, s mnogo manje bure, potrajalo je još oko pola stoljeća, a do konačnoga smiraja utvrđenoga popisom iz 1768. god., uz Grgiće, koji se najdulje održaše, svoj pisani trag na Zvirićima ostaviše i Jeličići, Petkovići, Volarevići i Barišići. Njih i kasnije došle stanovnike, koji se očuvaše na Zvirićima do danas, te one što ih sa Zvirićima veže samo predaja, ostavljam za neku drugu prigodu.

Zaključno razmatranje

Duga stoljeća šutnje o stanovništvu ovoga maloga prostora na južnom rubu današnje ljubuške općine prekidaju se u trenutku kada bi se možda najmanje očekivalo: U burnim događanjima ratnih obračuna 17. st., dugotrajnim i krvavima kao nikada ni prije, ni poslije. Ono što je na ovome prostoru pod osmanskim vrhovništvom, izuzmemli Podgoru, kasnilo dobro stoljeće u odnosu na mnoga istočnojadranska komunalna središta i pojedine seoske zajednice, a to je uspostava župnih matica, omogućilo nam je ipak prvo poimenično upoznavanje sa zvirićkim žiteljima, i to upoznavanje u izrazito nepovoljnim prilikama kada se ti žitelji nalaze daleko od svoga doma, u izbjeglištvu, ali s još živom svješću o pripadnosti zavičaju u koji se više nikada vratiti neće.

Dakle, susretanje s tim prvim zvirićkim žiteljima daleko od Zvirića (s Nenadićima u Zaostrogu, a Palinićima u Dubrovniku i najvjerojatnije u Podgori), svjedoči nam o surorosti vremena u kojem se to događa, pa smo nužnim smatrati promotriti te susrete u kontekstu političkih i društvenih odnosa koji ih uvjetuju, a nadanje da će ti pokretni spomenici ostaviti trag na nekim drugim mjestima pojavljivanja, tjerala su nas da ih pokušamo međusobno povezati i utvrditi moguća ishodišta selidbenih kretanja, tj. pokušali smo ih staviti u prostorni i imenski kontekst. Međutim, za ova dva prva zvirićka roda sve te šetnje kroz vrijeme i prostor nisu nam pomogli da im uđemo u trag nakon prvoga i usamljenoga pojavljivanja, makar na nekom drugom, udaljenijem prostoru ili pod drugim imenom,

---

²¹⁵ Mletačko-turski rat, započet u prosincu 1714. oko prevlasti nad Morejom (zbog čega ga neki nazivaju i Drugim morejskim ratom) i okončan mirovnim ugovorom potpisanim pod šatorom kod Požarevca 21. 7. 1718., nazvan je u našim krajevima Malim ili Sinjskim ratom. Iako su Mlečani u njemu izgubili Moreju, na dalmatinskoj su bojišnici pomakli granicu na vrhove Dinare i Kamešnice, u svoj posjed uključili Imotski i dio njegove okoline, ali su izgubili Gabelu i na samim mirovnim pregovorima, ratom ponovno osvojeno Popovo polje. (Usp. PELIDIJA, 1989., 245-251).

nagoneći nas, na koncu, da ih prepustimo neprozirnim velima oskudnih povijesnih vrela, iz kakvih, uostalom, i izidoše.

Ipak, uza sve, jedno je ipak izvjesno: Ako je njihovo izbjeglišće i bilo put bez povratka, koji ih je zauvijek otrgnuo od njihova korijena, njihove baštine Zvirića, ipak se našla "premosnica", koja je održala dovoljno dugu susljeđnost da posreduje tradiciju življenja na tome prostoru novim, svježim demografskim valovima koji ga zapljušnuše sredinom 18. st., predajući im i njegovo ime, a oni njemu udahnjujući novi život. Ulogu te premosnice odigrat će dva sljedeća zvirička roda, što se pojavljuju u kratkotrajnom smiraju između dvaju ratnih srazova, Grgići i Grgurinovići, posebice ovi prvi što susljeđnost održaše do novoga preslojavanja sredinom 18. st., da bi u slutnji istoga ili za njegova trajanja i oni tajanstveno nestali, dajući nam, ipak, dovoljno razloga za pretpostavku o njihovoj povezanosti s istoimenjacima koji se nakon Morejskoga rata pojavljuju u nedalekom, danas dalmatinskom, susjedstvu, gdje, pak, susljeđnost održaše do danas.

Vrlo lako bi se moglo prepostaviti da je u skupnoj seobi iz ovoga sela prema posjedu pod mletačkom vlašću za Morejskoga rata otisao i rod Grgurinovića, postavši u hrvatskoj antroponomiji neretvanski unikat, te za kojeg možemo zasigurno ustvrditi da iznjedri jedan novi rod a to su Kešine u Vidu, a za drugi, Manenice u Borovcima, prepostaviti blisku povezanost, ako već ne i istovjetnost.

Morejski rat, možda manje okrutan no prethodni, ispočetka je još jednom od Zvirića napravio privremenu "terru desertu", ali ih je u dalnjem ratnom slijedu podvrgao, skupa s ostalim područjem desne strane rijeke Trebižata, mletačkoj vlasti, no, ne zadugo. K tome, isti je prouzročio bar dvije posljedice dalekosežnijega domaćaja za ovo područje: Skupnu selidbu koja dobrano isprazni prostor što poslije Karlovačkoga mira preostade Osmanlijama, te podjelu do tada u svakom pogledu jedinstvenoga prostora između dviju stranih sila, koje svojim interesima podvrgoše izmučeni hrvatski puk Hercegovine, proizvevši na taj način bezbroj apsurda i zametnuvši klicu dvaju novih, posebnih mentaliteta i regionalnih identiteta (Hercegovac - Dalmatinac; Vlaj - Šperac), koji, srećom, ne postadoše istinske "tamnice dugoga trajanja" (Braudel), e da bi proizvele značajnije konflikte.

Na koncu, svjesni činjenice da je količina raspoloživih podataka i njihov sadržaj takav da nije moguća podrobnija rekonstrukcija demografske slike toga područja u 17. st., već samo fragmentaran pristup s grubim njezinim risanjem, nadamo se da će ono biti pripremna podloga za neke buduće, temeljitiće i istančanije raščlambe, kojima će se dodatno upotpunjavati povijesni i demografski mozaik ljubuške krajine, odnosno hrvatske sastavnice u BiH.

**ZVIRIĆI BEI LJUBUŠKI - DAS DORF AM RAND
DES OSMANISCHEN REICHES UND DER WANDEL
SEINER BEWOHNER IN DEN KRIEGSKONFLIKTEN
DES 17. JAHRHUNDERTS**

Zusammenfassung

In diesem Beitrag erörtert der Verfasser die demographische Lage von Zvirići, einem Dorf am Rand des damaligen Osmanischen Reiches und heute in der Gemeinde Ljubuški im Kontext der Kriegsereignisse im 17. Jahrhundert während des Candia-Krieges (1645-1669) und Morea-Krieges (1684-1699). Es ist wohl bekannt, dass historische Quellen für den Zeitraum des 17. Jahrhunderts zur demographischen Thematik im allgemeinen so auch für die Region von Ljubuški sehr spärlich sind. Im Vergleich zu anderen Siedlungen von Ljubuški ist Zvirići in einer besseren Situation, da es in historischen Quellen öfter erwähnt wird. Die zur Verfügung stehenden archivierten Urkunden, Darstellungen von älteren Schriftstellern und Chronisten, sowie mündliche Überlieferungen und die örtliche Toponomastik ermöglichen dem Verfasser, auf methodologisch geeignete Weise die genannte Problematik zu präsentieren. Das Anliegen des Verfassers war, ein Muster für die Bearbeitung anderer Mikroräume als Weg zu einer ganzheitlichen Betrachtung zu entwerfen.

Zu den ersten namentlichen Erkenntnissen über die Bewohner von Zvirići kam man aufgrund der gerade hergestellten Pfarrbücher in Küstenortschaften. Als Flüchtlinge befanden sie sich in verschiedenen Ortschaften im Raum Dalmatiens damals unter der Herrschaft der Republik Venedig, wo sie bei Taufen, Trauungen, Firmungen und Todesfällen in die Bücher der dortigen Pfarreien eingetragen wurden. Diese ersten Bewohner von Zvirići waren einige Familien: die Nenadić (damals in Zaostrog) und die Palinić (damals in Dubrovnik und Podgora) sowie die Grgić und Grgurinović mit ihren Ableitungen, die Kešina (in Vid) und die Manenica (in Borovci). Diese Familien sind die „Überbrückung“ zu den späteren Bewohnern von Zvirići, die sich dort länger aufhielten, und den Ankömmlingen, die der Verfasser bei einer anderen Gelegenheit darstellen wird.

Popis korištenih izvora i literature

Neobjavljeni izvori

- ASM - Arhiv samostana u Makarskoj
- S 37,
- S 46,
- fasc. 30, knj. 4.
- ASZ - Arhiv samostana u Zaostrogu
- ŽM 198; ŽM 201; ŽM 207; ŽM 210
- *Liber archivialis - Liber archivialis con(ven)tus B. M. Virginis Zaostrogii*, SK 14
- DAD - Državni arhiv Dubrovnik
- Acta et diplomata, 17. st.
- DAZ - Državni arhiv Zadar
- *Katastri Dalmacije*, knj. 26, *Libro catastico di Ciclvzani, Metcoviz, Klek et Sassavtani et Fort Opus*,
- *Spisi opć. prov. D. Dolfina 1692.-1696.*, knj. 3.
- HDA - Hrvatski državni arhiv Zagreb
- *Matična knjiga krštenih župe Podgora*, 2. svezak (1637.-1689.)
- NAS - Nadbiskupijski arhiv Split
- M 67,
- M 113.

Objavljene zbirke izvora

LUKA ĐAKOVIĆ, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu BiH*, ANUBiH, Građa, knj. XXIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 19, Sarajevo, 1979.

EUSEBIUS FERMENDŽIN, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis*, JAZU, Zagreb, 1892.

Leksik prezimena SR Hrvatske, Institut za jezik i NZMH, Zagreb, 1976.

RADOSLAV LOPAŠIĆ, *Hrvatski urbari*, svz. 1, Monumenta historico - juridica, vol. V, JAZU, Zagreb, 1894.

DOMINIK MANDIĆ, *Acta franciscana Hercegovinae provinciarumque finitimarum tempore dominationis Othomanae*, I, ab an. 1463. - 1699, Monumenta franciscana Yugoslavica, II, Mostar, 1934.

DOMINICUS MANDIĆ, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae in descriptionibus annis 1743. et 1768. exaratis*, Chicago - Roma, 1962.

JOSIP ANTE SOLDO (prir.), *Makarski ljetopisi*, Književni krug, Split, 1993.
STIPAN ZLATOVČIĆ, *Kronaka O. Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju (1662-1686.)*, Starine, knj. XXI, JAZU, Zagreb, 1889.

Literatura

JOSIP ALAČEVIĆ, *Manuale del regno di Dalmazia pre l'anno 1875*, V, Zadar, 1875.

DANIJELALERIĆ, *Ime planine Biokove*, Zbornik: Čuvari baštine, Franjevački samostan Imotski i "Služba Božja" - Makarska, Imotski, 1989.

AHMED S. ALIČIĆ, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1985.

PAVAO ANĐELIĆ - MARIJAN SIVRIĆ - TOMISLAV ANĐELIĆ, *Srednjovjekovne Humske župe*, Ziral, Mostar, 1999.

MLAĐEN ANČIĆ, *Razvoj srednjovjekovnog naseobinskog kompleksa na mjestu današnjeg Sarajeva*, Matica hrvatska, Sarajevo, 1999.

ISTI, *Na rubu zapada: tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2001.

MIRKO ANTUNOVIĆ, *Hrvatski puk Bugojna*, vlast. nakl., Baška Voda, 1995.-1997.

STANKO BAČIĆ, *Visovački franjevci u skradinskoj biskupiji*, Knjižnica Zbornika "Kačić", knj. 20, Split, 1991.

NATAŠA BAJIĆ - ŽARKO, *Splitski antroponi krajem XVI. do 30. godina XVII. stoljeća*, Čakavska rič, 1/1986, Split, 1986.

JOSIP BEBIĆ, *Župa Opuzen*, Opuzen, 1983.

ISTI, *Župa Slivno Ravno*, Crkva u svijetu, Split, 1990.

SLAVEN BERTOŠA, *Nezakonita djeca u pulskim matičnim knjigama krštenih od 1613. do 1678.*, Croatia christiana periodica 42 (1998.), Zagreb 1999.

ISTI, *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljeni od XVII. do XIX. stoljeća*, Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, Pazin, 2002.

NEVENKA BEZIĆ - BOŽANIĆ, *Prilog proučavanju stanovništva otoka Visa krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća*, Čakavska rič, 2/1974, Split, 1974.

ISTA, *Stanovništvo Komiže*, Logos, Split, 1991.

ISTA, *Stanovništvo Gdinja u drugoj polovici 18. stoljeća*, Čakavska rič, 2/1987, Split, 1987.

ISTA, *Povijest stanovništva u Visu*, Knjiženi krug, Split, 1988.

ISTA, *Prilog poznavanju stanovništva i prezimena u Supetru u 17. i 18. stoljeću*, Čakavska rič, 2/1989, Split, 1989.

ISTA, *Stanovnici Bogomolja i njihova prezimena u 18. i 19. stoljeću*, Čakavska rič, 2/1992, Split, 1992.

ISTA, *Stanovništvo Vrboske do kraja 18. stoljeća*, Čakavska rič, 2/1994, Split, 1994.

ISTA, *Popis pučanstva otoka Hvara iz 1673. godine*, Monografija: Otok Hvar, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

ISTA, *Stivanska imena i prezimena 17. i 18. stoljeća*, Ethnologica Dalmatica, vol. 10, Split, 2001.

NIKOLA ZVONIMIR BJELOVUČIĆ, *Uvjeti dobrovoljne predaje Primorja u podaništvo Mletačke Republike*, Starine, knj. XXXII, Zagreb, 1907.

CATHERINE WENDI BRACEWELL, *Senjski uskoci*, Barbat, Zagreb, 1997.

MILKO BRKOVIĆ, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko - humskih vladara i velmoža*, Zavod za povijesne znanosti HAZU i Ziral, Zadar - Mostar, 1998.

STJEPAN ĆOSIĆ - NIKO KAPETANIĆ - PERO LJUBIĆ - NENAD VEKARIĆ, *Hrvatska granica na Kleku, Županija dubrovačko - neretvanska*, Dubrovnik, 1999.

JEFTO DEDIJER, *Hercegovina: antropogeografske studije*, Nova knjiga Podgorica i Vidoslov Trebinje, 2001.

ŽARKO DESPOT, *Najstarija sačuvana matica krštenih u franjevačkom samostanu u Zaostrogu*, Kačić XXV, Split, 1993.

MIHAILO DINIĆ, *Humsko - trebinjska vlastela*, Posena izdanja, knj. CCCXCVII, SANU, Beograd, 1967.

RADOSLAV DODIG, *Muzej Humac*, Godišnje izvješće Croatia osiguranja 2005., Croatia osiguranje, Ljubuški, 2006.

LUKA ĐAKOVIĆ, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu BiH* (I), Građa, knj. XXIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 19, ANUBiH, Sarajevo, 1979.

ERAK, *Raseljena Plina*, Vlast. nakl., Ploče, 1995.

MILORAD EKMEČIĆ, *Apologija istorijske demografije*, Zbornik: Migracije i Bosna i Hercegovina, Institut za istoriju i Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1990.

Enciklopedija Jugoslavije (EJ), JLZ, Zagreb, 21981.

MILENKO S. FILIPOVIĆ, *Rama u Bosni*, SEZb, knj. LXIX, SANU, Beograd, 1955.

FRANKULIN TRAVAŠ, *Prezimena stanovnika grada i otoka Raba od XV - XX. stoljeća*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU, knj. 45, Zadar, 2003.

MILAN GLIBOTA, *Povijest Donje Neretve i prvi Mletački katastri*, DAZ, Zadar, 2006.

ALEMKO GLUHAK, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993.

GOLUŠIĆ, *Rodovi Slanskog primorja*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Posebna izdanja, knj. 2, Dubrovnik, 1991.

Govori protiv Turaka, Logos, Split, 1983.

GRGIĆ, *Prva agrarna operacija na mletačkoj "novoj stečevini" u Dalmaciji*, Izdanja Muzeja grada Splita, svz. II, Split, 1962.

Hrvatski enciklopedijski rječnik (HER), Novi liber, Zagreb, 2002.

BOGUMIL HRABAČ, *Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine*, knj. II, Arhivar, Beograd, 2003.

ISTI, *Privreda Banjaluke i šire okoline do rata 1683.-1699. godine*, Istorijski zbornik, god. I, broj 1, Institut za istoriju, Banjaluka, 1980.

ANTE IVANKOVIĆ, *Duvanjska prezimena*, Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2001.

JAKOV JELINČIĆ, *Na postirskim vrelima: matična knjiga župe Postira (1584.-1671.)*, Župni ured sv. Ivana Krstitelja i Općina Postira, Postira, 2004.

Nazivi naselja Makarskog primorja, Zbornik znanstvenog savjetovanja o makarskoj i makarskom primorju, Makarska, 1970.

KARLO JURIŠIĆ, *Katolička crkva na Biokovsko - neretvanskom području u doba turske vladavine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.

ISTI, *Zlatna zrnca iz tučepske prošlosti*, Zbornik: Stogodišnjica škole Tučepi, Osnovna škola Tučepi, Tučepi, 1996.

ANDRE JUTRONIĆ, *Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču*, ZbNŽO, knj. 34, JAZU, Zagreb, 1950.

ISTI, *Prilog proučavanju doseljavanja na otok Vis u XVII. stoljeću*, Analji Jadranskog instituta, sv. III, Zagreb, 1961.

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988.

LOVRE KATIĆ, *Dvije poljičke isprave iz XV. stoljeća*, Starohrvatska prosvjeta, sv. 8. - 9. III. serija, Zagreb, 1963.

ZVONKO KORDIĆ, *Nahije Imotski i Ljubuški u defteru iz 1585. godine*, Imotski zbornik, br. 2, Matica hrvatska, Imotski, 1994.

KARLO KOSOR, *Drniška krajina za turskoga vladanja*, Zbornik "Kačić", god. XI, Split, 1979.

DESANKA KOVAČEVIĆ, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Djela, knj. XVIII, Odjeljenje istorijsko - filoloških nauka, knj. 13, Naučno društvo BiH, Sarajevo, 1961.

EŠREF KOVAČEVIĆ, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo, 1973

SLAVKO KOVAČIĆ, *Najstariji izvještaji o stanju makarske biskupije u Tajnom Vatikanskom arhivu*, Arhiv splitske nadbiskupije, Split, 1975.

ISTI, *Obitelji iz imotskih i radobiljskih sela u zbjegu u selima ispod Zadvarja god. 1686*, Imotski zbornik, sv. I, Matica hrvatska, Imotski, 1992.

KREŠIMIR KUŽIĆ, *Povijest Dalmatinske zagore*, Književni krug, Split, 1997.

OTOKAR LAHMAN, *Prilog proučavanju strukture stanovništva Makarske, ZbZNŽO*, knj. 42, JAZU, Zagreb, 1964.

JOSIP LUČIĆ, *Spisi dubrovačke kancelarije*, knj. 3, Monumenta historica Ragusina, JAZU, Zagreb, 1988.

ANTONIO LULICH, *Compendio storico - cronologico di Macarsca e del suo litorale, ossia Primorje*, Tip. V. Oliveti e Giovannizio, Spalato, 1860.

DOMINIK MANDIĆ, *Chroatii catholici Bosnae et Hercegovinae in descriptionibus annis 1743 et 1768 exaratis*, Institutum Chroatorum Historicum, Chicago - Roma, 1962.

NIKOLA MANDIĆ, *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rođova u Mostaru*, Sveučilište u Mostaru i Matica hrvatska, Mostar, 1999.

ISTI, *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rođova u Čapljini i okolici*, vlast. nakl. i Založba kralja Tomislava, Čapljina, 2003.

MATE MATAS, *Mućko - lećevački prostor: historijsko geografski prikaz*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 1993.

VELIMIR MIHAJLOVIĆ, *Srpski prezimenik*, Aurora, Novi Sad, 2002.

NENAD MOAČANIN, *Izvještaj o istraživanju u Arhivu Predsjedništva vlade - Basbakanlik arsivi - u Istanbulu u travnju 1988.*, Zbornik ZPZ 15, JAZU, Zagreb, 1988.

ISTI, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskoga carstva (1537.-1691.)*, 2. izd., Naklada Slap, Požega, 2003.

MUHAMED MUJIĆ, *Sidžil mostarskog kadije*, Prva književna komuna, Mostar, 1987.

ANDRIJA NIKIĆ, *Fra Lovro Šitović i njegova djela*, Franjevačka knjižnica i arhiv, Mostar - Klobuk, 2001.

MILAN NOSIĆ, *Prezimena zapadne Hercegovine*, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 1998.

MILAN NOSIĆ - MAGDALENA VIDINIĆ, *Bosansko - hercegovačka hrvatska prezimena 1*, HDF, Rijeka, 1999.

ISTI, *Bosansko - hercegovačka hrvatska prezimena 2*, HDF, Rijeka, 2000.

VLAJKO PALAVESTRA, *Porijeklo stanovnika Neuma i okolice*, GZM, Etnologija, Nova serija, sv. XIV, Sarajevo, 1959.

BAZILIJE PANDŽIĆ, *Marijan Lišnjić makarski biskup*, Nova et vetera, sv. I, god. XXVII, Sarajevo, 1977.

BAZILJE STJEPAN PANDŽIĆ, *Bosna Argentina, Studien zur geschichte des Fransizkanerordens in Bosnien und der Herzegowina*, Böhlau verlag, Köln - Weimar - Wien, 1995.

SREĆKO PAPONJA, *Zvirički hajduk s vala Kandijskoga rata*, Motrišta, Matica hrvatska, Mostar, 2003.

MIROSLAV PERA, *Poljički statut*, Književni krug, Split, 1988.

MARKO PEROJEVIĆ, *Odjeci Bečkog rata na Makarskom primorju i u Hercegovini*, Historijski zbornik, 23. - 24, Zagreb, 1971.

IVAN PETRIČEVIĆ, *Prilog poznавању stećaka zapadног dijela Imotske krajine*, Imotski zbornik, svz. 3, Matica hrvatska, Imotski, 1995.

MARIO PETRIĆ, *Porijeklo stanovništva Livanjskog polja*, GZM, Etnologija, Nova serija, sv. XV. - XVI, Sarajevo, 1961.

IVAN PIVČEVIĆ, *Povijest Poljica*, Dodatak Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku od 1921, Split, 1921.

TOMISLAV RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1997.

JAKŠA RAVLIĆ, *Makarska i njezino primorje*, 2. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Makarska, 2000.

BONICIJE RUPČIĆ, *Makarska biskupija i zapadna Hercegovina do g. 1735.*, Nova et vetera, sv. I. - II, god. XXXI, Sarajevo, 1981.

ILIJA SINDIK, *Dubrovnik i okolina*, SEZb, knj. XXXVIII, SKA, Beograd, 1926.

MARIJAN SIVRIĆ, *Međugorje i Bijakovići u Brotnju*, Mjesna zajednica Međugorje, 1979.

ISTI, *Obitelj Grgić iz Gabele u Dubrovniku*, Napredak, god. XLIV, Sarajevo 1995.

PETAR SKOK, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 3, JAZU, Zagreb, 1973.

JOSIP ANTE SOLDO, *Luka Vladimirović i njegov krug*, Historijski zbornik XXXVI, Zagreb, 1983.

ISTI, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, knj. 1, Matica hrvatska, Sinj, 1995.

GLIGOR STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba Kandiskoga rata*, Vesnik vojnog muzeja JNA, 5, sv. II, Beograd, 1958.

ISTI, *Dalmacija u doba morejskog rata 1684.-1699.*, Vojno delo, Beograd, 1962.

VLADIMIR STIPETIĆ - NENAD VEKARIĆ, *Povijesna demografija Hrvatske*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2004.

MARIJAN STOJKOVIĆ, *Podgora u XVII. stoljeću*, ZbZZNO, knj. XXIX, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1933.

ANTE STRGAČIĆ, *Inventar fonda matičnih knjiga u Historijskom arhivu u Zadru*, Arhivski vjesnik, svz. II, Zagreb 1959.

HAZIM ŠABANOVIĆ, *Bosanski pašaluk*, Djela, knj. XIV, Odjeljenje istorijsko - filoloških nauka, knj. 10, Naučno društvo BiH, Sarajevo, 1959.

MATE ŠIMUNDIĆ, *Rječnik osobnih imena*, NZMH, Zagreb, 1988.

ISTI, *Objašnjenja prezimena šestanovačkog kraja*, Hrvatska obzorja, sv. 1. Split, 2000.

PETAR ŠIMUNOVIĆ, *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*, Golden marketing, Zagreb, 1995.

LOVRO ŠITOVIĆ, *Gramatica Latino - Illyrica: ex Emmanuelis: aliorumque approbatorum grammaticorum libris juventuti Illyricae studiose accommodata: a patre f. Laurentio de Gliubuschi*, Mlade - Matica hrvatska - Synopsis, Zagreb - Ljubuški - Sarajevo, 2005.

BALDO ŠUTIĆ, MIROSLAV UJDUROVIĆ, MILORAD VISKIĆ, *Gračka prezimena*, Poglavarstvo općine, Gradac, 2000.

SEID M. TRALJIĆ, *Palinićev bosanski zbornik*, Zbornik Historijskog instituta, sv. 1, HAZU, Zagreb, 1954.

MIROSLAV UJDUROVIĆ, *Stanovništvo Makarskog primorja od 15. do 19. stoljeća*, Poglavarstvo Općine Gradac i Knjigotiski Split, Gradac, 2002.

ANTE UJEVIĆ, *Imotska krajina*, geografsko - historijski pregled, Split, 1954.

ISTI, *Imotska krajina*, drugo prošireno izdanje, Matica hrvatska, Imotski, 1991.

MARKO VEGO, *Historija Brotnja od najstarijih vremena do 1878. godine*, Skupština općine Čitluk, Čitluk, 1981.

NENAD VEKARIĆ, *Pelješki rodovi*, sv. 2, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik, 1996.

MILE VIDOVIĆ, *Don Radovan Jerković: život i djelo*, Matica hrvatska, Metković, 2000.

VJEKO VRČIĆ, *Plemena Imotske krajine*, Franjevački samostan, Imotski, 1996.

STIPAN ZLATANOVIĆ, *Franovci države Presvetog Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888.